

Araştırma Makalesi

DOI: 10.33464/mediaj.1198931

Yapı-Eylem Etkileşiminde Dijital Sosyal Ağların Yeniden Üretimi: Giddens ve Bourdieu Sosyolojisi Çerçevesinde Dijital Sosyal Ağlar Üzerine Bir Değerlendirme¹

Başvuru Tarihi: 03.11.2022
Yayın Kabul Tarihi: 11.04.2023
Yayınlanma Tarihi: 28.04.2023

Kaynağından
Okumak için
Kodu Taratın

Murat Özdemir²

İstanbul Ticaret Üniversitesi, İletişim Bilimi ve İnternet Enstitüsü

Medya ve İletişim Çalışmaları, İstanbul

muratozdemir358@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-5421-8828

ÖZ

Dijital sosyal ağlar, gündelik yaşamda gerçekleşen iletişimsel eylemlerin ve pratiklerin icra edildiği bir sosyalleşme aracıdır. Bireyselleşme ve toplumsallaşma aracı olan dijital sosyal ağlar, sahip olduğu etkileşim ve içerik üretme özellikleriyle dijital bir sosyal yapı olma özelliği taşımaktadır. Bireysel ve kolektif etkileşimlerle işlevselleşen bu ağların oluşumu, genellikle yapısal özellikleri ve toplumsal etkileri çerçevesinde incelenmiştir. Bu noktadan hareketle dijital sosyal ağların yapısı ve oluşumunu yapı-eylem teorileri perspektifinden tartışmak, toplumsal süreçlerin ve sosyal pratiklerin bütüncül bir biçimde anlaşılır kılınmasını sağlayabilmektedir. Bu bağlamda toplumsal eylem ve pratik süreçlerini yapı-eylem düalizmine düşmeden açıklamaya girişen Anthony Giddens'in yapılaşma teorisi ve Pierre Bourdieu'nün pratik teorisi, içerisinde bulundukları benzer kavramsal setlerle yeni toplumsallaşma aracı olan dijital sosyal ağların yapısını ve oluşumunu açıklama potansiyeli taşımaktadır. İlgili alan yazın tarandığında Giddens ve Bourdieu sosyolojisini dijital sosyal ağların oluşum ve yapısını teorik düzlemde inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Çalışmanın amacı, dijital sosyal ağların güce sahip failerin eylemliliklerinin sonucunda üretilen/yapılandırılan bir yapı/alan olduğunu entegratif sosyal kuram olarak nitelendirilen Giddens'in yapılaşma ve Bourdieu'nün pratik teorisi bağlamında tartışmak ve ilgili literatürde yeni bir tartışma zemini hazırlamaktır. Çalışma sonucunda dijital sosyal ağların, toplumsal yapıların üretimi ve failerin istedik sonuçlara ulaşma çabasıyla yeniden üretildiği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Anthony Giddens, Pierre Bourdieu, yapılaşma teorisi, pratik teorisi, dijital sosyal ağlar.

¹ Bu makale, Prof. Dr. Füsün Alver'in danışmanlığında İstanbul Ticaret Üniversitesi İletişim Bilimi ve İnternet Enstitüsü Medya ve İletişim Çalışmaları Ana Bilim Dalında yayımlanmamış "Dijital Habitus ve Sosyal Medya: Sosyal Yaşamın Düzenlenmesinde Youtuberların Etkisi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Doktora öğrencisi

Research Article

DOI: 10.33464/mediaj.1198931

Reproduction of Digital Social Networks in Structure-Action Interaction: An Evaluation on Digital Social Networks within the Framework of Giddens and Bourdieu Sociology

Application Date: 03.11.2022

Accepted Date: 11.04.2023

Publishing Date: 28.04.2023

Scan the Code
To Read From
Main Source

Murat Özdemir³

Istanbul Ticaret University, Graduate School of Science and Internet Communications
Media and Communication Studies, Istanbul

muratozdemir358@hotmail.com

 ORCID: 0000-0002-5421-8828

ABSTRACT

Digital social networks, which are a means of individualization and socialization, are a digital social structure with their interaction and content production features. The formation of these networks, which become functional with individual and collective interactions, has generally been examined within the framework of their structural features and social effects. From this point of view, discussing the structure and formation of digital social networks from the perspective of structure-action theories can provide a holistic understanding of social processes and social practices. In this context, Anthony Giddens' structuring theory and Pierre Bourdieu's practical theory, which attempt to explain social action and practice processes without falling into the structure-action dualism, have the potential to explain the structure and formation of digital social networks, which are new socialization tools, with similar conceptual sets. When the relevant literature is scanned, no study has been found that examines the sociology of Giddens and Bourdieu on the formation and structure of digital social networks on a theoretical level. The aim of the study is to discuss that digital social networks are a structure/field that is produced/structured as a result of the acts of powerful agents in the context of Giddens' structuring and Bourdieu's practical theory, which is described as integrative social theory, and to prepare a new discussion ground in the relevant literature. As a result of the study, it has been revealed that digital social networks are reproduced by the production of social structures and the efforts of the agents to achieve desired results.

Keywords: Anthony Giddens, Pierre Bourdieu, structuration theory, practice theory, digital social networks.

³ PhD student

GİRİŞ

İnsanların eğlence, enformasyon ve bilgi edinme, boş vakit geçirme gibi birçok nedenle kullandığı medya araçları, yeni iletişim teknolojilerinin gelişimiyle kullanıcılarına sayısız avantajlar sunmuştur. Bilgisayar ve internet tabanlı iletişim teknolojilerinin gelişimi sonucunda insanların toplumsallaşma ve sosyalleşme süreçleri de değişmiştir. Yeni medya veya sosyal medya olarak da tanımlanan internet teknolojisi tabanlı medya; sayısallaşma, yakınsama, etkileşim, kontrol, kitlesizleştirme, eş zamansızlık vb. pek çok özelliği kullanıcılarına sunmuştur (Aktaş, 2014). Bu özellikler insanların etkileşim ve içerik üretmek zaman ve mekâna bağlı kalmaksızın web tabanlı ağlarda iletişim kurmalarını kolaylaştırmıştır. Dijital sosyal ağlar veya toplumsal paylaşım ağları olarak bilinen bu ağlar, “İnsanların kamuya açık ya da yarı açık profiller oluşturarak istedikleri kimselerle bağlantıya geçecekleri ve arkadaş listelerinin yanı sıra bağlantı kurdukları kişilerin görünmesini sağlayan internet temelli servislerdir” (Boyd & Ellison, 2008, s. 211). İnsanlar internet temelli bu ağlarda arkadaşlık kurabilir, bilgi alışverişinde bulunabilir, içerik üretebilir, yorum yazabilir ve ağın diğer kullanıcılarıyla etkileşime girebilmektedirler. Zira dijital sosyal ağların kullanıcıları, geleneksel medyadaki pasif konumdan aktif bir fail konumuna geçmiş, failerin bireysel eylemleri dijital sosyal ağların özelliklerini işlevselleştirmiştir. Eylemlerle işlevsel bir yapıya sahip olan dijital sosyal ağlar, failerin eylemleriyle kendine özgü kurallar, değerler, normlara sahip olmuştur. Dijital sosyal ağlar hakkında yapılan çalışmalara bakıldığında genellikle iktidar ve tahakküm ilişkileri bağlamında bu ağların failere olan toplumsal etkileri üzerine ele alınmaktadır. Bu bağlamda dijital sosyal ağların üretimi ve işlevselliğinde yapısal belirleyiciler ile failerin eylemsel yetkinliklerinin konumlarının tartışılması, önem arz etmektedir.

Dijital sosyal ağların üretimi ve yapısı, sahip olduğu özellikleriyle sosyal teoride süregelen yapı-eylem karşıtlığına indirgenmeden yapı ve eylemin ilişkisel bir şekilde ele alınmasını mümkün kılmaktadır. Entegratif sosyal kuram olarak yapı ve eylemi ilişkisel bir yapıyla ele alan Anthony Giddens’in yapılaşma teorisi ile Pierre Bourdieu’nün pratik teorisi (Alver, 2007), dijital sosyal ağların üretimi ve oluşumunu sadece yapı veya eyleme indirgemenen bütüncül bir şekilde incelenmesine olanak tanımaktadır. Giddens ve Bourdieu’nün sosyolojisini sosyal medya veya dijital sosyal ağlar çerçevesinde temel alan çalışmalara literatürde az rastlanılmaktadır. İlgili literatür tarandığında Giddens’in yapılaşma teorisini temel alarak dijital sosyal ağları tartışan kuramsal veya ampirik bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bourdieu perspektifinde yapılan çalışmalara bakıldığında ise Dikkol (2020), Binark ve Bayraktutan (2011) dijital habitus, alan ve sermaye kavramlarına odaklı ampirik çalışmalar yapmışlardır. Güzel (2016) ise çevrim içi kültürü sosyal sermaye bağlamında dijital habitus üzerinden değerlendirmiştir. Giddens ve Bourdieu’nün benzer kavramsal araçlara sahip teorilerinin birlikte temel alınarak dijital sosyal ağların oluşumu ve üretimi konusunda tartışılması, literatüre yeni bir katkı sunacaktır. Bu noktadan hareketle çalışmanın amacı, dijital sosyal ağların güce sahip failerin eylemliliklerinin sonucunda üretilen/yapılandırılan bir yapı/alan olduğunu entegratif sosyal kuram olarak nitelendirilen Giddens’in yapılaşma ve Bourdieu’nün pratik teorisi bağlamında tartışmak ve ilgili literatürde yeni bir tartışma zemini hazırlamaktır. Çalışmanın amacına yönelik araştırma sorusu olarak “Dijital sosyal ağlar, failerin eylemlerinin hem aracı hem de sonucu mudur?” belirlenmiştir. Çalışmanın birinci ve ikinci bölümünde Giddens ve Bourdieu sosyolojisinin temel kavramsal setleri ayrıntılı bir biçimde anlatıldıktan sonra üçüncü bölümde dijital sosyal ağların özellikleri ve bu özelliklerinden yola çıkılarak ilgili teorilerin kuramsal çerçevesi, dijital sosyal ağlara

uyarlanarak sosyal ağların oluşumu, yapısı tartışılmıştır.

ANTHONY GIDDENS SOSYOLOJİSİNDE YAPILAŞMA TEORİSİ⁴

Sosyal teoride en önemli tartışmalardan biri olan insan-toplum ya da eylem-yapı karşıtlığı, çeşitli düşünürlerin farklı yaklaşımları inşa ettiği bir çerçeveden oluşmaktadır. Tarih, politika, antropoloji ve modernlik gibi çeşitli konu ve alanlarda yaptığı çalışmalarla toplumsal süreçleri temel alan bir yaklaşım benimseyen Giddens, yapılaşma teorisiyle bahsedilen sosyolojik karşıtlıkları bütüncül bir bakış açısıyla ele alarak sosyolojide yeni bir eğilim başlatmıştır. Toplumsal bir varlık olan insanın, toplumsal yapılar tarafından kısıtlandığı ve eylemsel süreçlerinin bu yapılar tarafından kuşatıldığı düşüncesi Anthony Giddens'in yapılaşma teorisindeki çıkış noktası olmuştur. Giddens, toplumsal yapıları insanları kısıtlayan bir unsur olmaktan çıkarıp insanların toplumsal yaşamda güce sahip birer fail olduklarını vurgulamaya çalışmıştır. İnsanların güçlü bir fail ya da aktör olduğu vurgusu, sosyal teoride birçok kez atf yapılan Marx'ın (2010) şu düşüncesini akla getirmektedir: "İnsanlar tarihlerini kendileri yaparlar, ancak onu serbestçe kendi seçtikleri parçaları bir araya getirerek değil, dolaysızca önlerinde buldukları, geçmişten devreden verili koşullarda yaparlar". (s.30) Giddens'in teorisi, Marx'ın adeta bu düşüncesinin bir eleştirisini oluşturmaktadır. İnsanların verili koşullarda geçmişten gelen yapılarca sahip olması, insanların eylemsel davranışsal süreçlerine etki etse de insanlar birer güce sahip varlıktır. İnsanların birer toplumsal fail olarak toplumsal etkileşim süreçlerinin merkezinde olup olmaması ve yapı tarafından kuşatılan ya da sınırlandırılabilen bir varlık olup olmadığı düşüncesi, Giddens'in yapılaşma teorisindeki temel problematik düşüncesidir. Bu problematikten yola çıkarak yapı ve eylemin bir arada kullanılabileceğini göstermeye çalışan Giddens, yapı ve sistem kavramları üzerinde durur. Bu bağlamda yapılaşma teorisi "yapı ve sosyal sistem kavramına odaklanmaktadır" (Mouzelis, 2010, s. 214).

Yapı ve eylem, yapılaşma teorisinin temel postulatlarıdır. Giddens, yapılaşma teorisinde makro ve mikro düşünce geleneklerine karşı çıkarak yapıyı farklı bir biçimde açıklamaya girişir. Yapı, işlevselci kuramda işlevin yerine kullanılmaktadır ve yapı kavramı soyut bir biçimde düşünülecek olursa bir organizmanın iskeletini ya da belirli bir bütünün parçalarını ifade eden bir mekanizmayı ifade etmektedir. Bu yönüyle toplumsal yapılar toplumsal ilişkilerin kalıplaşması anlamına gelmektedir. Yapısalcı veya post-yapısalcı düşünce geleneğinde ise yapılar, var olanların kalıplaşması olarak değil, kodların olan veya olmayanların kesişimi olarak ortaya çıkan unsurlar olarak tanımlanmaktadır. Giddens, bu düşüncelere itiraz ederek yapı ve sistemler arasındaki farklılığa gönderme yaparak toplumsal ilişkilerin yapılaşmasını zaman-mekân bağlamında yeniden kavramsallaştırır (Giddens, 2020, s. 52). Bu bağlamda yapı, pratiklerin zaman ve mekân boyunca yayılmasını sağlayan ve pratiklerin sistemleşmesini sağlayan yapılaştırıcı özelliklere tekabül etmektedir. Böylece yapılar, zaman ve mekânın dışında belirli bir konumda yer alan insanların yeniden üretilen davranışları olarak var olabilirler (Giddens, 2003). Bu anlamda yapılar, faillerden bağımsız bir biçimde ortaya çıkmayan kalıplaşmış ilişkilerdir.

Yapılaşma teorisinde yapılar, üretken bir mekanizmayı ifade eden kurallar ve kaynaklardan oluşmaktadır. Giddens'a (2005) göre, yapı "sosyal sistemlerin cisimleşmesini sağlayan, soyut bir

⁴ Yapılaşma teorisi, yapının ikiliği olarak da literatürde yer almaktadır (Giddens, 2020). Çalışmada bu iki kavram birbirinin yerine kullanılmıştır.

varoluşa sahip kurallar ve kaynakları” (s. 507) ifade etmektedir. Yapıların üretimi ise failerin eylemleriyle somutluk kazanmakta ve yapılar failerle beraber üretilmektedir. Gündelik yaşamda insanlar birer fail olarak kendi amaç ya da niyetlerine yönelik hareket ederken bilgililik durumundan yararlanırlar. İşte Giddens, bu noktadan hareketle insanların bilgili birer fail olduğunu ve pratik bilince sahip her bir failin yapıları ürettiğinin altını çizer ve yapı-eylem arasında bir ayrıma gitmeden bu iki nosyonu bir birliktelik olarak tasarlar. Bu bağlamda yapılar, faileri kısıtlayabildiği gibi insanlara mümkün kılıcı koşullar da sağlayabilmektedir (Giddens, 2020, s. 61). Öyle ki bu yapılar, faileri hem kısıtlayıp hem mümkün kılabilirdiği için failiğin birer aracı ve sonucu olarak da karşımıza çıkmaktadır (Cruickshank, 2003). Toplumsal etkileşim sürecinde gerçekleşen bu üretim süreci, toplumsal pratiklerin yeniden üretimi demektir. Dolayısıyla her toplumsal fail ait olduğu toplumun yeniden üretim koşulları hakkında birçok şey bilir (Giddens, 2005, s. 124-126).

Giddens, yapılaşma teorisinde yapı ile toplumu oluşturan sosyal sistemlerin aynı şeyler olmadığını düşünerek bu iki kavram konusunda bir ayrıma gitmiştir. Giddens’a göre sosyal sistemler, failer ya da topluluklar tarafından zaman ve mekân bağlamında yeniden üretim sonucunda ortaya çıkan ilişki örüntüleridir. Yapılar ise “sosyal sistemlerin yeniden üretiminde kurallar ve kaynaklardır” (Giddens, 2020, s. 461). Sosyal sistemler, zaman ve mekânda yapıları anlık üretmektedir ve dolayısıyla yapılar fiili bir varoluşu ifade etmektedir. Zira bu yapılar, failerin eylemlerine etki ettiği gibi failerin eylemlerinden de etkilenmektedir. Toplumun özelliklerinin yapılaşması, sosyal sistemlerin somutlaşmasıyla gerçekleşir veya var olur. Bu somutlaşma, failerin bilgisini üreten ve yeniden üreten bellek izleriyle çerçevelendirilir. “Bu özellikler yapının tekrara dayalı doğasından dolayı yapının ikiliğini oluşturur” (Giddens, 2005, s. 507). Sosyal sistemler tekrarlanabilir bir biçimde gündelik hayatta üretilir veya yeniden üretilir ve bu durumda sosyal sistemler yapılaşırlar. Ancak bu noktada failerin bilgililik ya da ehliyetlilik durumu sınırlıdır ve bu sınırlılık durumu failerin eylemlerinin niyetlenilmemiş sonuçlarıyla yakından ilgilidir (Giddens, 2005, s. 509).

Yapının ikiliğinde failerin üretim ve yeniden üretimi gerçekleştirmeleri, failerin kapasiteleri ve bilgililik durumuyla yakından ilişkilidir. Failerin, kapasiteleri ve bilinebilirlik özelliği, failerin toplumsal etkinlikler ve pratikler hakkında bilgili olmalarını kapsamaktadır. Giddens (2005), failerin bilinebilirlik düzeyini usavurmaya dayalı bilinç, pratik bilinç ve düşünümsellik olmak üzere üç grupta inceler. Pratik bilinç, yapının ikiliğini sağlayan en önemli bilinç türüdür. Pratik bilinç, toplumsal yaşamın üretimi ve yeniden üretilmesi sırasında failerin eylemlerinin nedenselliğine ilişkin bilgi ve yetenekleri ifade eden bir bilinç türüdür. Bu bilinç, failerin karşılıklı pratiklerinde sahip oldukları kuralları ve kaynakları kullanarak yapıları inşa etmektedir. Böylece yapılar, failerin pratik bilincinde bilgi stokları biçiminde ortaya çıkıp eylemin aracı ve sonucu olur. Öyle ki failerin bilgililik durumu, yapısal özelliklerin varlık sebebidir ve bu durum olmasaydı yapılar ve kurumlar olmazdı (Giddens & Pierson, 2001, s. 68-69). Bireylerin bilgili bir fail olarak eylemleri sonucunda bireysel ve toplumsal boyutta yapının ikiliği yeniden üretilmekte ve bütünleşmektedir.

Gündelik sosyal yaşamda gerçekleşen etkileşimlerin failer tarafından üretilmesi sonucunda etkileşimin bireysel ve kurumsal boyutları ortaya çıkmıştır. Giddens, etkileşim nosyonunu bütünleşme kavramı çerçevesinde kavramsallaştırarak sosyal bütünleşme ve sistem bütünleşmesi biçiminde ikiye ayırır. Ona göre, yapısalcı ve işlevselci geleneklerin sosyal düzeni

tek boyuta indirgeyen tanımları yerine yüz yüze etkileşim (sosyal bütünleşme) ile mekânsal anlamda aynı yerde bulunmayan insanlar arasındaki etkileşimleri (sistem bütünleşmesi) inceleyen ayrımlar ele alınmalıdır (Yıldırım, 1999, s. 36-37). Sosyal bütünleşme ve sistem bütünleşmesi karşılıklılık ilkesiyle işlevsel hale gelebilir. Bu bağlamda sosyal bütünleşme, birlikte ya da bir arada olan faillerin arasındaki karşılıklılığı ifade ederken sistem bütünleşmesi, gruplar veya topluluklar arasında zaman ve mekân boyunca genişleyen karşılıklılıktır (Giddens, 2005, s. 77). Karşılıklılık, yapının ikiliğini soyut veya paradigmatik düzeyde üretmektedir. Diğer bir ifadeyle, toplumsal faillerin günlük etkileşim pratiklerinin yanı sıra daha geniş topluluk ya da gruplar arasında zaman ve mekân boyunca yayılan etkileşimleri, bireysel etkileşim ve sosyal sistemleri oluşturan etkileşimlerin hem aracı hem sonucudur. Bu bağlamda, yapının ikiliği olarak bütünleşme özelliği olan sosyal bütünleşme ve sistem bütünleşmesi, sosyal etkileşim pratiklerini bütünlüğe bağlamaktadır (Giddens, 2000, s. 49).

Yapının ikiliği teorisi, Giddens'ın sosyal pratik düşüncesinin, dolayısıyla sosyal pratiklerin varlığının (ontolojik anlamda) temelidir. Toplum, toplumsal faillerin ve yapının yapılaşma süreci aracılığıyla üretilen ve yeniden üretilen sosyal pratikler olarak anlaşılmalıdır. Yapının ikiliği, bu bağlamda sadece gündelik ilişkiler ve etkileşimlerde değil, aynı zamanda zaman ve uzamda sosyal kurumların üretim ve yeniden üretiminde de etkilidir (Esgin, 2004, s. 243). Zira toplumsal değişimin temel dinamikleri yapının ikiliği aracılığıyla üretilmektedir. Bu bağlamda yapıyı oluşturan kurallar ve kaynaklar ile eylemin öznesi olarak tasarlanan faillik ayrıntılı olarak ele alınması, yapının ikiliğinin dijital sosyal yaşamda ortaya çıkan yapı ve eylem etkileşimini anlamamız açısından önem kazanmaktadır.

YAPILAŞMA TEORİSİNDE KURALLAR VE KAYNAKLAR

Yapılaşma teorisinde yapıyı ifade eden kurallar ve kaynaklar, dinamik bir yapı olarak toplumsal etkileşimlerin üretilmesinde başvurulan soyut/fiili düzeni oluşturmaktadır. Turner (1991), Giddens'ın yapı kavramını klasik yapısalci gelenekten farklı olarak aktörlerin zaman ve alanda genişleyen etkileşim ortamlarında yararlandıkları 'kurallar ve kaynaklar' şeklinde tanımladığını ifade eder. Kurallar ve kaynaklar, kısıtlayıcı ve mümkün kılıcı bir yapı biçiminde olup sosyal sistemlerin cisimleşmesini sağlamaktadır (Giddens, 2005, s. 507). Toplumsal etkileşim ortamlarında faillerin eylemelerine etki eden bu unsurlar, faillerin sözel bilinçlerini kullanarak önceden yapılmış bir eylem üzerine düşündüklerinde somutluk kazanmaktadır. Bir başka şekilde ifade edecek olursak faillerin zihinlerinde yer alan yapılar, insanların fiili olarak etkinliklerinde kuralları ve kaynakları kullandıkları anda üretilmektedir (Layder, 2006). Dolayısıyla kurallar ve kaynaklar, failik sonucu ortaya çıkar ve pratikler üretildiğinde mevcudiyet kazanır.

Toplumsal yaşamın gündelik akışı ve durağanlığı içinde kurallar ve kaynaklar, toplumsal düzenin güç ilişkilerinde ve faillerin toplumsal olarak konumlarını belirleme konusunda değiştirici ve dönüştürücü bir role sahiptir. Bu işlevsellik, faillerin farkındalığı ve gücü kullanma kapasitesiyle gerçekleşebilmektedir. Giddens (2020), yapılaşma teorisinde gücü toplumsal değişimin vazgeçilmez bir unsuru olarak görmekte ve failin gücü kullanma yetisiyle eylemleri 'değiştirebileceğine' vurgu yapmaktadır. Yani eylemler, failin değişiklik yaratabilme ve gücü kullanabilme kapasitesinin sonucudur. Bir toplumsal eyleyici, gücünü kullanıp değişiklik yaratamıyorsa artık bir eyleyen olamaz (Giddens, 1999, s. 57). Giddens bu noktada gücü,

toplumsal hayatın tanımlayıcı bir ögesi olarak görür. Güç, toplumsal yaşamın içerisinde gerçekleşen toplumsal etkileşimler sırasında bireyler arasındaki bağımlılık ve özerklik ilişkilerinin düzenlenmesinde kullanılabilir. Zira yapıların üretimi kuralların ve kaynakların üretimi ile failerin eyleyici konumu ve dönüşümsel kapasitelerinin birleşimiyle inşa edilmektedir. Faillerin toplumsal düzen içerisinde istedik sonuçlara ulaşma isteği sonucunda toplumsal etkileşimler ve egemenlik ilişkileri inşa edilerek sistemlerin devamlılığı sağlanmaktadır.

Toplumsal yaşamda yer alan kurallar, failerin eyleyici olarak kullanmaları sonucunda işlerlik kazanmaktadır. Kuralların işlerlik kazanması, kolektivist bir uzlaşımla mümkün olabilmektedir. Öyle ki kurallar, failerin ortaya koyduğu pratikler değildir ve bu yönüyle failerin ortaya koyduğu pratikler alışkanlık olarak nitelendirilmelidir. Kurallar, zamanla alışkanlık kazanılan uzlaşımlar olsalar da kurallar ve alışkanlıklar aynı şey değildir. “Kurallar sadece toplumsal uzlaşımlardır ve aktörlerin değil, sadece kolektivitelerin özellikleri olarak tanımlanmalıdır” (Giddens, 2005, s. 555). Giddens, bu noktada kurallar ile failerin pratikleri arasındaki ilişkiyi Alfred Schutz’un (2018) bilgi stokları kavramına başvurarak açıklamaya çalışır. Giddens (2020), kuralları “aktörlerin günlük etkinliklerinin akışı içinde toplumsal hayatın koşullarını müzakere edebilmek için ‘tipleştirilmiş şemalar’a (formüllere) rutin olarak müracaat ettikleri kurallar” (s. 57) olarak tanımlamaktadır. Her fail, çeşitli bilgi stoklarıyla toplumsal yaşamda yer alır ve bu bilgiler toplumsal etkileşimin ön koşuludur. Bilgi stokları bu özelliğiyle “aktörlerin eylem araçlarını” oluşturmaktadır (Kaspersen, 2000, s. 42). Gündelik yaşamın sürdürülmesi ve anlamlandırılmasında genellenebilir veya tekrarlanabilir kurallar bilgi stokları sayesinde üretilir.

Bilgi stokları, failerin toplumsal yaşam içerisinde etkileşim süreçlerinde kullandıkları kaynaklardır. Bu kaynaklar, failerin etkileşim süreçlerinde başvurduğu yorumlama şemalarını kapsayan tipleştirme tarzlarını sınıflandırmaktadır. Failler gerçekleştirdiği her bir eylem için çeşitli açıklama ve sınıflandırmalara ihtiyaç duymaktadır ve bu kaynaklar failin toplumsal süreçlerde etkin bir konumda olmasını güç bağlamında sağlayabilmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi Giddens (1999) faili gücünü kullanabilme kapasitesine sahip bir eyleyici olarak görmektedir ve failer bu kaynaklara gücün kullanıldığı toplumsal eylem süreçlerinde başvurmalıdır. Bu anlamda bilgi stokları, aktörlerin etkileşime girerken ya da yeniden üretirken faydalandıkları kaynaklara tekabül eder ve bu kaynaklar açıklama getirmek ya da gerekçeler sunmak için kullanılmaktadır (Giddens, 2020, s. 66). Sahip olunan her bir kaynak, faili toplumsal yaşamda etkili kılabilmekte ve egemenlik ilişkilerinin üretiminde aktif bir eyleyici olarak toplumsal uzamda konumlanmasına olanak tanıyabilmektedir. Dolayısıyla failerin sahip oldukları güç, bu kaynaklar aracılığıyla üretilmekte veya yeniden üretilmektedir. Yapılaşma teorisinde bu kaynaklar iki türde sınıflandırılmıştır: Tahsis ve otorite kaynakları olarak sınıflandırılan bu kaynak türleri, bazı birleşimleri de beraberinde getirmektedir (Giddens, 2020, s. 303). Tahsis kaynakları, failerin toplumsal yaşamda nesnelere ya da diğer maddi öğeler üzerindeki hakimiyet gücünü ve denetim kimliğini ifade etmektedir. Çevrenin sahip olduğu maddi güç kaynakları, hammaddeler, üretim araçları, teknoloji bu bağlamda değerlendirilen tahsis kaynaklarıdır (Giddens, 2020). Bu kaynaklar her toplumda farklı özelliklere sahiptir ve sadece failere ait olmayıp aynı zamanda toplumsal bütünlüğün bir özelliği olarak üretilmektedir. Otorite kaynakları ise maddi ve teknolojik üretim araçlarının toplumsal hayata etkisini vurgulayan Marksist düşüncenin eksik yönüne vurgu yapmaktadır. Otorite kaynakları da en az maddi ve teknolojik üretim araçları (tahsis kaynakları) kadar önemlidir. Giddens (2020) bu düşünceden hareketle otorite kaynaklarını “Toplumsal zaman-mekân organizasyonu (toplumun

zamansal-mekânsal inşası), insan bedeninin üretimi ve yeniden üretimi (insanların toplum içindeki organizasyonu ve ilişkileri), insanların hayat fırsatlarını organize etme (kendini geliştirme ve kendini ifade fırsatları yaratma)” (s. 303-304) biçiminde tanımlamıştır. Bu kaynak türleri, toplumsal üretim ve yeniden üretimin bir parçası olarak toplumsal ilişkilerin zaman ve mekânda sürdürülmesini sağlamaktadır. Faillerin bu kaynaklara sahip olmasının yanı sıra bu kaynakları muhafaza ederek başka bir zaman-mekân organizasyona aktarılmasını sağlayarak birer agent olmaları, toplumun inşasında faillik v eylem süreçlerinin ne denli etkili olduğunu göstermektedir.

YAPILAŞMA TEORİSİNDE FAİLLİK VE EYLEM

Toplumsal süreçleri açıklama hususunda toplumsal yapıları önceleyen makro düşünce gelenekleriyle failleri toplumsal etkileşim süreçlerinde yapılaraya göre daha önemli gören mikro teoriler arasında adeta gerilimli bir hattı ifade eden yapılaşma teorisi, her iki geleneğin teorik argümantasyonlarının kullanılmasıyla inşa edilmiş bir kuramdır. “Eş deyişle, yapılaşma teorisi, farklı/zıt sosyolojik düşünce geleneklerinin bir sentezi olarak düşünülebilir” (Esgin, 2004, s. 199). Faillik ve eylem konusunda da klasik düşünce geleneklerinden farklı bir yaklaşım sergileyen Giddens, insanları toplumsal eylem süreçlerinde “toplumsal bir eyleyici” olarak görmektedir. Giddens, yapılaşma teorisinde yapısalcı ve işlevselci yaklaşımların yetersizliklerini aşp failleri ne yaptıkları hakkında bilgi sahibi olan etkin eyleyenler olarak tasarlayarak bu amacını gerçekleştirmiştir (Leledakis, 2000). Failler, toplumu icra edebilen ve yeniden üretime katılabilen aktif eyleyicidir ve bu yönüyle sosyal pratikler aracılığıyla toplumun üretilmesine ve yeniden üretilmesine katkıda bulunur. Giddens’a (2003) göre pratikler oluşturulmaları açısından toplumsal failliğin bir sonucudur ve sosyal gruplar, kolektiviteler faillerin çabalarıyla oluşabilmektedir. Bu bağlamda failler⁵, güce sahip bir toplumsal eyleyici olarak toplumsal sistemler, kurumlar, statükonun veya otoritenin inşa edilmesinde etki edebilen bir kimsedir.

Failin toplumsal bir eyleyici olması, gündelik yaşamında ürettiği pratik veya eylemlerin düzenlilik kazanmasını sağlar. Bu eylemlilik durumu, faillerin günlük davranışlarının rutin bir karakter kazanmasını sağlamaktadır. Rutin davranışlar, faillerin refleksif bir biçimde hareket etmeleriyle gerçekleşir. Giddens (2003), refleksivitenin eylemin temel bir özelliği olarak görür ve yapılaşma sürecinde pratiklerin sürekliliğini refleksiviteyle bağlantılandırır. Toplumsal failler, kendi etkinliklerinin akışını (duree) gözettikleri gibi başkalarının da davranışlarını gözlemleyerek toplumsal ve fiziksel bağlamların yönlerini rutin bir biçimde üretirler. Dolayısıyla “Toplumsal pratiklerin tekrara dayalı düzeninin en derinlerinde insan faillerin bilgililiklerinin bilhassa refleksif biçimi bulunur ve pratiklerin sürekliliği refleksiviteyi gerektirir” (Giddens, 2020, s. 37). Refleksivite, faillerin sadece bilgililik durumuyla değil, pratiklerin aynı zaman ve mekânda üretilmesiyle gerçekleşir. Bundan dolayı refleksiviteyi gündelik yaşamın akışında faillere gözetim imkânı sunan bir unsur olarak görmemiz gerekir. Diğer taraftan gündelik yaşamın akışında üretilen davranışlar ve pratikler, faillerin ontolojik güven duygusunu hissettiklerinde süreklilik kazanabilmektedir. Bir fail, varlıksal olarak kendini güvende hissettiğinde toplumsal bir eyleyici olarak pratik bilincini kullanarak çeşitli etkileşimler ve toplanmalar meydana getirebilmektedir. Öyle ki ontolojik güven duygusunu oluşturan bu rutin davranış ve pratikler, toplumsal

⁵ Giddens’in özne yerine fail kavramını kullanması, insanın varoluş kurallarıyla ilgili duruma işaret etmektedir. Giddens’a göre insanlar ya da bireyler bedensel varoluşa sahip olsa da sadece bedenden ibaret olmayıp gerçekleştirilmiş olduğu eylemlerle kendisini, çevresini ve toplumu değiştirebilen ya da etki edebilen bir varlıktır (Giddens, 2003: 8).

kollektiviteyi oluşturan faillerin yapıları üretmesinde son derece önemlidir (Giddens, 1999). Faillerin refleksif gözetimi sonucunda ortaya çıkan pratikler, ontolojik güven duygusuyla süreklilik kazanmaktadır.

PIERRE BOURDIEU’NÜN PRATİK KURAMI

Sosyoloji üzerine yapmış olduğu saha araştırmaları ve sosyolojik geleneklere getirdiği eleştiriler üzerinden geliştirmiş olduğu kavramsal setlerle adından sıkça söz edilen isimlerden biri de Pierre Bourdieu’ dür. Bourdieu de Giddens gibi yapı-eylem, makro-mikro, yapısalılık-işlevselcilik gibi sosyolojide kökleşmiş düşünce anlayışlarına karşı durarak entegratif bir sosyal kuram inşa etmiştir. Sosyolojiyi “bir ifşa olarak gören” ünlü düşünür, toplumsal yaşamın ve toplumsal eylem süreçlerinin doğasını açıklama konusunda ikilikleri aşma doğrultusunda bir pratik kuramı geliştirmiştir. Daha önce de Giddens da belirtildiği üzere Bourdieu da yapısalıcı teorilerin yapıyı faillerin üzerinde sınırlayıcı ve denetleyici bir unsur olarak ön plana çıkaran, eylemci teorilerin failliği ve eylemi yapıların üretiminde tamamen etkin bir konumda olan aktörler olarak gören bakış açılarını birleştirmeye giderek bu iki sosyolojik geleneğin ortaya çıkarmış olduğu zıtlıkları aşmaya çalışmıştır. İlişkisel bir perspektifle bir pratik kuramı inşa eden Bourdieu, öznelci ve nesnelci perspektifleri diyalektik bir yapıyla birleştirme yoluna gitmiştir. Sosyal bilimlerin monist perspektifine karşı ilişkiselliği vurgulamak, yapıları ya da faillerden herhangi birine öncelik vermemek, sosyal olan her şeyin iç içe geçmiş bir yapıda olduğu vurgulamak, faillerin içinde yer aldıkları yapıları üretebilen veya yeniden üretebilen failer olduğunun altını çizmek, kendi ifadesiyle “inşacı yapısalılık” ya da “yapısalıcı inşâcılık” adını verdiği pratik teorisinin ana hatlarını oluşturur (Bourdieu & Wacquant, 1989). Onun bu noktada en temel amacı, sübjektivist ve objektivist düşünce geleneklerinin bakış açılarını birleştirerek orta yolu bulmaktır.

Bourdieu, pratik teorisini bilimsel araştırma sürecinde araştırmacının araştırma nesnesine olan bakış açısı konusunda ortaya çıkan nesnelci-öznelci momentin üzerine temellendirmiştir. “Epistemolojik anlayışında özellikle nesnelcilik ve öznelcilik karşıtlıklarını aşarak yeni bir eylem kuramı geliştirmeyi amaçlayan” (Jourdain & Naulin, 2016, s. 38) Bourdieu, mikro sosyolojik geleneklerden iradeciliği ve bireyselliği vurgulayan etnometodoloji, sembolik etkileşimcilik ve fenomenoloji gibi paradigmalardan faydalanmış, diğer taraftan yapısalıcı düşünce anlayışlarından Marksizm ve Fransız yapısalıcılığı gibi makro yaklaşımlara yönelerek toplumsal gerçekliği ve bilimsel araştırma sürecini açıklama çabasına girişmiştir. Toplumsal gerçekliği tek kutuplu bir çerçevede açıklamaya çalışan bu düaliteler, toplumsal yaşama dair önemli tespitlerde bulunsalar da bu iki başlılık denge sorunu yaratmaktadır ve toplumsal uzamda uzlaşmaz bir gerçeklik ortaya çıkmaktadır (Bourdieu, 1997). Bu uzlaşmaz gerçeklik toplumsal yapıların ve faillerin eylemlerinin çift yönlü ilişkisel bir yöntemle aşılabilir.

Bourdieu, toplumsal gerçekliğin inşasını düalitelere düşmeden açıklamaya çalışma girişimini kopuş ve düşünümsellik kavramlarıyla açıklar. Nesnelci ve öznelci kopuş olarak iki aşamalı bir kopuştan söz eden Bourdieu ‘ye göre, bilginin nesnelleştirilmesi ve öznelleştirilmesi bağlamında yapılması gereken ilk eylem “nesnel yapının açığa çıkartılması ve gündelik bilgiden uzaklaşılmasıdır” (Bourdieu, 2016a, s. 58). Böylece nesnelci bir tutum sonucunda nesnel bilgi veya yapı ortaya çıkarılmakta ve öznel bilgilerin üretildiği koşullar açığa çıkarılmaktadır. Bunun sonucu olarak da bilginin inşası için birincil olarak faillerin kendi anlayışlarından kopması

gerekmektedir (Swartz, 2011, s. 84). Bourdieu, çift yönlü bir kopuşu belirttiği bu kavramsallaştırmada Durkheim'a başvurur. Nesnelci ve öznelci kopuş, epistemolojik bir kopuştur ve Durkheim'ın "Toplumsal gerçeklik görünmeyen ilişkilerin toplamından oluşur." düşüncesinin izlerini taşımaktadır (Bourdieu, 2012, s. 352).

Öznelci kopuş önerisi bağlamında bilimsel bilgi veya toplumsal olanın inşasında faillere öncelik tanınmanın tehlikeli olabileceği konusunda uyarılarda bulunan Bourdieu (2016a), egemen yapıların veya tahakkümün failer tarafından meşrulaştırılabileceğinin altını çizer. Oysa toplumsal olanın inşası veya bilimsel araştırma süreci yapılardan soyutlanmış bir biçimde incelenemez. Failler toplumsal yapılardan etkilenebilen varlıklar olarak gündelik yaşamda hem toplumsal yapıları üretirler hem de toplumsal yapılardan etkilenirler. Bu durumda failerin toplumsallaşma ve gündelik etkileşim sürecinde ortaya koyduğu sosyal pratikler, toplumsal bir özellik taşımaktadır. Dolayısıyla "En bireysel eylemler (cinsellik) bile toplumsal bir niteliğe sahiptir" (Bourdieu, 2016a, s. 93). Eylemlerin hem bireysel hem de toplumsal özelliğe içkin olması, bireyselliğin ve kolektivitinin toplamına işaret eder. Bu bağlamda toplumsal ve zihinsel yapılar karşılıklı inşa ve tekâbüliyet ilişkisi içerisindedir (Wacquant, 2016, s. 60-61). Toplumsal ve zihinsel yapıların karşılıklı inşasında gerekli olan diğer şey ise nesnelci kopuştur. Bourdieu, nesnelci kopuş momentinde failerin toplumsal yapılar tarafından sınırlandırılabilen ve faileri edilgen bir konuma hapseden yapısalcı düşünce anlayışına itiraz ederek bilimsel araştırma sürecinde araştırmacının ya da sosyologların düşünümsel bir perspektife sahip olması gerektiğinin altını çizmiştir (Bourdieu, 1997; Swartz, 2011). Bilimsel araştırma sürecinde birer fail olarak araştırmacılar, araştırma nesnesi ile arasındaki ilişkiyi ait olduğu toplumsal yapıların etkisinde inceleyebilmektedir. Bourdieu'ye göre, bu durumda sosyologun veya failerin araştırma nesnesi konusunda düşünümsel hareket ederek yanlılıktan uzak durmalı ve nesnelci ve öznelci bakış açılarını karşılıklı inşa etmelidir:

Bir taraftan sosyologun, bir taraftan failerin öznel tahayyüllerini uzak tutarak nesnelci momente inşa ettiği nesnel yapılar, öznel tahayyüllerin temelidirler ve etkileşimler üzerinde tekili olan yapısal tazyikleri teşkil ederler. Ancak diğer taraftan, bu yapıları dönüştürmeyi veya muhafaza etmeyi hedefleyen, bireysel ve kolektif gündelik mücadelelerin izahını özellikle vermek istiyorsak bu tahayyüller akılda tutulmalıdır. Bu nesnelci ve öznelci momentin diyalektik bir ilişki içinde var oldukları anlamına gelir (Bourdieu, 2016b, s. 192).

Bourdieu'nün ifadesinde görüldüğü gibi failer ve toplumsal yapılar karşılıklı inşa sürecinde etkileşim halindedir. Bu bağlamda pratik teorisinin temel amacı, ilişkiyi düşünmeyi gerektirerek nesnel yapılarla öznel temsiller arasındaki zıtlıkların ötesine geçmektir (Harker vd., 1990, s. 3). Bu noktada düşünümselliği, toplumsal yapıların dayatıcı ve sınırlandırıcı özelliklerinden kurtulmanın yanı sıra bireysel olanda gömülü olan toplumsalı açığa çıkarmaya yardımcı olan bir kavram olarak nitelendirmek mümkündür. Nitekim failer ya da araştırmacılar sahip oldukları ön yargılar veya toplumsal özellikler sebebiyle özerk bir hareket alanına sahip değildirler ve etkileşim süreçlerinde gerçekleşen her toplumsal katılım bizi nesnelci momentten uzaklaştırmaktadır. Bu durum, toplumsal eylem veya pratiklerinin yanlış tanınmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla "...Yanlış tanıma basitçe bir hata değildir; gerçekte pratik katılım tarzında her tanıma yanlış-tanımadır. Bunun nedeni kesinlikle, nesnel olamamız ve kendi ilişkilerimiz dışına çıkamamız, muhtemel bütün açılardan bakamamızdır" (Calhoun, 2007, s. 100).

Bourdieu'nün pratik teorisi hem teorik hem de metodolojik anlamda ilişkisel bir düşüncenin inşa edilmesini amaçlayan entegratif bir kuramdır. Yapı veya faillere toplumsal süreçlerin ve bilimsel bilginin inşasında herhangi bir öncelik tanımayan bu teoride, toplumsal yapılarla faillerin eylemlerinin iç içe olduğunu belirtmekte ve faillerin eylemlerine toplumsal özelliklerin gömülü olduğu üzerinde durulmaktadır. Sosyal yaşamda düşünümsel bir bakış açısıyla var olan karşıtlıkların aşılabilmesini belirten Bourdieu (2015), sentezci bir perspektif inşa etmiştir. Bu teorinin ana merkezinde ise habitus, sermaye ve alan kavramları vardır (Postonee vd., 1993, s. 4) Bu kavramlar, Bourdieu tarafından zamanla yeniden tanımlansa da pratik teorisinin anlaşılır kılınmasında önemli bir yere sahiptirler. Bourdieu'nün "alet çantam" (Bourdieu & Wacquant, 2014, s. 35) olarak nitelendirdiği bu kavramlar Bourdieu sosyolojisinin temel hatlarını oluşturmaktadır.

BİREYDEKİ TOPLUMSALLIK HABİTUS

Habitus, işlevsel bir matris olarak pratik teorisinin toplumsal yapıların ve eylemsel süreçlerin etkileşimi sonucunda meydana gelen toplumsal olanın izini sürme arzusunun sonucunda ortaya çıkmış bir kavramdır. Habitus, Bourdieu'nün pratik teorisinden önce kullanılan ve tartışılan bir kavram olsa da Bourdieu bu kavramı felsefi ve sosyolojik argümanlara sahip bir kavram olarak yeniden kavramsallaştırmıştır. Bu kavramsallaştırma arzusu, düalizmlere karşı duran "ifşacı sosyoloji" kurma çabasının sonucudur.

Habitus, Bourdieu sosyolojisinde faillerin toplumsal yaşam ve pratiklerinde onlara eylem yetilerini kazandıran bir mekanizma olarak tasarlanmıştır. Habitus, faillerin toplumsal uzamda kendi varlığının devamlılığını sağlayan, nesnel bağıntılılık içerisinde faile yaratıcı bir özellik kazandıran eğilimlerdir. Bu eğilimler ve yatkınlıklar "İlk elde ailede ve dolaysız toplulukta öğrenilen zorunlu normlar, kurallar, beklentiler vb.dir" (Thompson, 1994, s. 279). Habitus verili koşullar ve pratikler içerisinde bu normlar ve kuralları yeniden dönüştürerek toplumsal alanları da dönüştürmektedir. Bu dönüşüm süreci, sistematik bir biçimde işlemektedir ve süreklilik gerektiren bir dinamizme sahiptir. Bourdieu (1977), sürekliliğe ve dönüştürücü özelliğine vurgu yaparak habitusu "Şemaların benzer şekilde şekillendirilmiş sorunların çözümüne izin veren analogik transferi sayesinde, geçmiş deneyimleri bütünleştirerek her dakika bir algı, anlama ve eylem matrisi olarak çalışan ve sonsuz çeşitlilikteki vazifede başarıyı mümkün kılan bir sürekli, dönüştürülebilir eğilimler sistemi" (s. 82-83) biçiminde tanımlamıştır. Bourdieu'nün habitus tanımı incelendiğinde, toplumsal yaşamda failler tarafından icra edilen eylemlere yön verebilen içselleştirilmiş verili sistem olduğu görülmektedir. Habitus, bir sistem olarak yapıdır ve bu yapı rastgele ortaya çıkan bir yapı olmayıp faillerin toplumsal özelliklerini düzenleyebilmektedir. Dolayısıyla habitus, faillerin eylemlerini sınıflandırabilen bir yapı olduğu gibi kendisini de yapılandıran bir yapıdır (Bourdieu, 2015a). Habitusun bu özelliği, faillerin toplumsal pratikleri inşa eden toplumsal eyleyici özellikleriyle somutluk kazanmaktadır. Yani failler sahip oldukları habitusu, eylemleriyle yeniden yapılandırmaktadırlar. Söz gelimi habitus, yapılandırılmış yapılar olarak bilişsel ve bedenselleşebilen bir yapıdır ve üretici ve yaratıcı yönüyle yeniden üretici, başkalarına aktarılsa da belirli toplumsal pratiklerin ürünü olan bir özelliğe sahiptir (Swartz, 2011).

Habitusun yapılandırıcı ve yapılandırılan özelliği, sosyal teoride süregelen uzlaşmaz tavrı aşma çabasının sonucu ortaya çıkmıştır. Habitusun, yapılandırılan özelliği toplumsal yapıların failler

üzerindeki sınırlayıcı ve denetleyici yönüne işaret eder. Habitusun yapılandırıcı özelliği ise faillerin eylemleri sonucunda yeniden üretilmelerini ve dolayısıyla faillerden etkilenen bir yapı olduğunu ifade etmektedir. Habitusun yapılandırılan özelliği düşünüldüğünde faillerin geçmişteki sosyal hayatı, aile yaşantısı, aile tarafından yetiştirilme stilleri, eğitim ve sermaye durumunun yanı sıra geçmiş ve gelecek arasında bir köprü vazifesi konumunda olduğu görülmektedir. Yapılandırıcı özellik ise faillerin mevcut durumlarını ve pratiklerini inşa eden özelliğini ifade eder. Zira bu yapı; “Beğeniler, pratikler, algılar üreten her şeydir” (Grenfell, 2008, s. 51). Bu noktada habitus, bireyin içinde ve dışında bir mekanizma biçiminde işlevsellik kazanarak faillere belirli davranış biçimleri ve yaşam stilleri kazandırmaktadır. Failler, geçmişten gelen politik tutum ve ideoloji, kültürel pratikler, aile gibi toplumsal yapılara sahip olsalar dahi bu yapıları dönüştürebilme ve geleceğe aktarabilme özelliklerine sahiptirler. Bu bağlamda, biyolojik bir varlığa sahip olan her faile toplumsal özelliğini kazandıran mekanizma habitustur ve özelliğiyle “habitus, somutlaşmış, bedene dönüşmüş olan toplumsallıktır” (Bourdieu & Wacquant, 2014, s. 118-119). Bu toplumsallık, bireyselliğin ve toplumsallığın birleşimi olarak bireyin bilişsel ve bedensel yönlerinin toplamından oluşmaktadır.

Habitus, üretkenliğin sınırlı bir çerçevede gerçekleştirilmesine imkân tanıyan bir sistemsel mekanizmadır. Toplumsal uzamda yer alan failler, habitusları aracılığıyla belirli bir sınır içerisinde hareket edebilmekte ve eylemleriyle bu yapısal mekanizmayı yeniden üretmektedir. Bu bağlamda failler, sosyal çevrelerinde ve aile yaşantılarında radikal bir değişiklik ortaya çıkmadığı sürece sosyal dünyalarında sahip oldukları eğilimleri ve toplumsal konumları korumaya çalışmaktadırlar (Jourdain & Naulin, 2016). Habitusun bu sınırlayıcı özelliği, faillerin tamamen sınırlandırıldığı ya da tamamen bu yapılardan bağımsız bir konumda eylemler ürettikleri anlamına gelmez. Bourdieu, faillerin değişime direnç gösterebileceklerini ancak habitusun nesnel düzenliliği sayesinde sürekli değişim halinde faillere yeni bir tarz ya da eğilim kazandırabilmektedir. Nitekim habitus ne faillere tamamen özgürlük sağlar ne de tamamen onları sınırlar. Dolayısıyla habitus, faillere pratik sürecinde yapması gereken şeyleri yapmasını sağlayan ve faillerin bireyselliğinde gömülü bir biçimde bulunan gerekli doğaçlamaların açığa çıkarılmasına imkân tanır. Diğer bir deyişle habitus, “Bilinçlilik ya da farkındalık gerektirmeyen bilme biçimlerinin, planlı olmayan niyetliliğin, bireyin net bir şekilde ifade etmeden de geleceğe yönelmesine izin veren dünyadaki düzenliliklere pratik hakimiyetin prensibidir” (Bourdieu, 2015, s. 254). Bir prensip olarak habitus, failler tarafından bilinçli bir yönelimin ortaya çıkmasından ziyade bilinç dışı işleyişe sahip bilinçsiz bir bilgiye sahip olmanın temel prensibi olarak işlerlik kazanmaktadır.

Bilinçsiz bir bilgiye sahip olmanın prensibi olarak yapılan habitus, faillerin etkileşim ortamlarında beklenmedik koşullar karşısında stratejiler üretmesine olanak tanır. Bu durum, faillerin benzer koşullarda benzer habituslar üretmelerini sağlar. Bir fail, anlık olarak sahip olduğu habitus aracılığıyla acil durumlarda benzer eğilimler ve davranışlar sergileyebilir. Bu durum, habitusun sınıfsal bir özellik taşıyıp taşımadığı sorusunu akla getirmektedir. Bourdieu’ye göre (2016b), farklılaşmış toplumlarda belirli bir sınıfa ait failler aynı habitusa sahiptirler. Habitus, faillere ortak dünya görüşü, ideoloji, eğitim anlayışı gibi sunarak onların bu değerleri içselleştirmesini sağlar. Bu açıdan Bourdieu, aynı yaşam standartlarına ve eğilimlere sahip toplumsal failleri “toplumsal sınıf” olarak nitelendirir (Swartz, 2011, s. 215). Failler aynı habitusa sahip topluluklar biçiminde toplumsal sınıfları oluşturarak toplumsal uzamda yer alırlar. Bu yer alış, habitusun failleri nesnel yapılandırması sayesinde gerçekleşir. Zira bu habitusun sistemsel

kurulumu, faillerin dünya görüşlerindeki bireyselliğiyle pratiklerin faillerin dışında kalma özelliğinin yer değiştirmesiyle gerçekleşmektedir (Bourdieu, 2016c). Habitusun sınıfsal özelliğinin bu şekilde kurulumu, faillerin toplumsal dünyadaki konumlarını, duygu ve düşünce dünyalarının inşası konusunda faillere yol gösterici bir özellik olarak görülmelidir.

Habitusun sınıfsal özelliği, faillerin sınıfsal anlamda belirli bir düzeni devam ettirmesinin yanı sıra failleri döngüsel bir düzenliliğe sevk eder. Bu sınıfsal düzenlilik, alışkanlık biçiminde pratiklerin icrasında ortaya çıksa da habitus alışkanlıkla aynı şey değildir. Aynı sınıfsal habitusa sahip failler benzer zevk, anlayış, moda vb. anlayışlara sahip olsalar da bunu bilinçsiz bir şekilde icra ederler ve bu durum failer sahip oldukları habitusları kader olarak görmelerine yol açar. Dolayısıyla sürekli icra edilen benzer habituslar, alışkanlıklardan farklı olarak kendi kendine tekrarlanan bir mekanizmadan fazlasıdır. Öyle ki “habitus, geçmiş tecrübelerle dayalı strateji-üretici bir ilkedir ve faillere çeşitli görevleri yerine getirebilmek ve değişen durumların üstesinden gelebilmek için belirli bir mizaç ve eğilim kazandırır” (Tatlıcan ve Çeğin, 2014, s. 317). Bu durumu şu şekilde özetleyebiliriz: Belediyede görev alan bir bürokratin çocuğuyla akademisyen bir aileye sahip çocuğun eğilim ve yatkınlıkları farklı olacaktır. Bu farklılık, habitusların toplumsal uzamda sermayeler aracılığıyla toplumsal arenalarda veya alanlarda mücadele etmesini sağlamaktadır.

PRATİK KURAMINDA SENTEZÇİ NOSYONLAR: ALAN VE SERMAYE

Alan kavramı, Bourdieu'nün pratik teorisinde habitus ve sermaye kavramlarıyla beraber okunması gereken şemsiye bir kavramdır. Alanlar, pratik teorisindeki habitus ve sermayenin işlevsellik kazandığı, egemenlik ve güç ilişkilerinin inşa edildiği mücadele arenalarıdır. Bourdieu (2021), habitus kavramında olduğu gibi verili olan karşıtlıkları aşmak amacıyla alan kavramını kavramsallaştırmıştır. Alanlar, faillerin bilinçlerinden bağımsız bir şekilde nesnel bağıntıların ve ilişkilerin üretildiği konumlar arası bağlantıdır. Bu alanların en üst katmanında toplum yer almaktadır. Toplumla ilişkili olan diğer alanlar da hiçbir şekilde toplumdan bağımsız değildir (Peillon, 1998). Alanlar bu özellikleriyle dinamikler ve tarihsel özellikler taşımaktadır.

Bourdieu, alan kavramını ilk çalışmalarında toplumsal uzam biçiminde tanımlasa da daha sonraki çalışmalarında alan kavramını sosyal düzenin sürekliliğini ve failer arasında mücadele ilişkilerinin ortaya çıktığı alanlar tasarlamıştır. Bu bağlamda Bourdieu, alanları kültürel üretim, üniversiteler, ideolojik pratikler, sanat gibi pek çok alana ayırarak analiz etmiştir (Hilgers ve Mengez, 2015). Yüksek düzeyde farklılaşmış bir sosyal uzamı ifade eden alanlar, özerk yapıların olduğu büyük bir sistemdir. Yapılanmış bir yapı olarak var olan alanlar, güce sahip olanların ya da güce sahip olmak isteyen failerin mücadele ettiği, özerk bir mantığa sahip bir şekilde kendisini de değiştirebilen bir yapıdır. Makro ve mikro bağlantıların bir matrisi olan alanlar, mikro kozmos biçiminde varlığını sürdürerek faileri kendi özerk mantığına tabi kılarak pratiklerin kendi kurallarına göre oluşturulmalarını sağlar. Bu alanlar, yeniden üretim aracıdır ve makro kozmosla mikro kozmosun kısmen özerliğe sahip oldukları sosyal uzamlardır. Alanlar, kendi kuralları olan ve bu alanlarda mücadele etmek isteyen failerin gerekli sermaye veya güce sahip olmalarıyla varlıklarını sürdürebilecekleri farklılaşmış alanlardır. Bu bağlamda alanlar, “Faillerin olası kazanımlar için mücadele ve rekabet ettikleri mücadele sahalarını kapsamaktadır” (Thorpe, 2015, s. 174). Zira bu mücadele, bireysel olarak failer tarafından alanda kolektif bir uyumla devam eder. Yani alanlarda hâkim güç olmak isteyen her fail, benzer strateji ya da ilkeler ortaya koyarak meşruiyet

mücadelesi verirler. Bu ortak mücadele anlayışı, bir başka deyişle “simgesel şiddet kullanma hakkını tekeline alma mücadelesidir” (Swartz, 2011, s. 174). Bu bağlamda sosyal bir uzam olarak alanlar, faillerin habituslarının değişim/dönüşüme uğradığı bir yapı olarak faillerin meşruiyet mücadelesine sahne olmaktadır.

Alanlar, meşru kılma mücadelesinde faillere strateji ve savunma mekanizmaları geliştirmelerini sağlamaktadır. Bu stratejiler, faillerin alanlarda oyun oynama isteklerinin sonucu olarak geliştirilir. Oyun kavramı, Bourdieu’nün alan kavramsallaştırmasının anlaşılır kılınmasında önemli bir metafordur. Oyunda faillerin çıkarları ve stratejileri vardır ve her alanın kendine özgü bahisleri vardır. Bu bahisler, oyunda yer alan faillerin alanda var olma mücadelesinin meşruluğunu ispatlamaktadır. Zira alanda var olan her oyuncu, alanda elde etmek istediği amaca yönelik hareket eder ve alanda yer alan failer (oyuncular) oyunun kurallarına göre hareket etmek durumundadır. Alanda oyunun oynanmaya değer olup olmadığını belirleyen ise habitustur (Bourdieu & Wacquant, 2014). Bourdieu’nün oyun metaforunda oyunun oynanmaya değer olduğunu *illusio* kavramıyla ifade eder (Bourdieu, 2016a). Her alan kendine özgü ön kabullere sahiptir ve bu farklılaşmış alanlar kendine özgü illusiolar üretir. Böylece bu ön kabuller yani illusiolar, alanların işleyiş koşulu olarak işler (Bourdieu, 1999, s. 350). Oyun metaforunda diğer bir işe koşulan kavram ise *doxa*dır. *Doxa*, alanların kuralları olarak faillerin üzerinde uzlaştıkları ya da sözleşmeye tabi olduklarını ifade eden bir kavramdır. Her alan, diğer alanlardan farklı özelliklere sahip olsa da birtakım kendi yasaları söz konusudur (Jourdain & Naulin, 2016). Bu yasalar, ilgili alanlarda var olmak isteyen her fail tarafından bilinmelidir. Bu bağlamda *doxalar* vasıtasıyla, içselleştirilen yapılarla nesnel yapılar uyumlu bir biçimde yapılanmaya başlamaktadır (Wallace & Wolf, 2012). Bu yapılanma süreci, faillerin sahip oldukları belirli sermaye tipleri ve sermaye hacmine göre değişmektedir.

Alanlarda hareket etmek ve güce sahip olabilmek, faillerin sahip oldukları potansiyel kaynaklarla yakın ilişkilidir. Bourdieu’nün pratik teorisinde sermaye olarak tanımlanan bu kaynaklar, faillerin alanlarda konumlanmalarını sağlayan oyuncu kartlarıdır. Sermayeler, alanlarda yer alan faillerin hem mücadele aracı hem de alanda var olmasını sağlayan kaynaklar olarak uğruna mücadele verilen potansiyel kaynaklardır. Dolayısıyla alanlar ve sermayeler birbirine bağlıdırlar (Bourdieu, 1986). Alanlarda oyunda etkili olmak isteyen failer, sahip oldukları sermayenin iktisadi özelliklerinin yanı sıra kültürel, simgesel ve sosyal özelliklerine de sahip olmalıdır. Bu bağlamda Bourdieu (1986), pratik teorisinde Marx’ın sermayeyi salt ekonomiye yani üretim araçlarına bağlayan düşüncesinden farklı olarak sermaye kavramına ek olarak kültürel, simgesel ve sosyal özellikleri de ekler. Ekonomik sermaye, faillerin kazançlarını paraya çevirebildikleri ve maddi imkanların tümünü ifade ederken, kültürel sermaye faillerin toplumsal yaşamlarında geçmişten gelen kültürel özelliklerini, sınıfsal özelliklerini, kültürel malları ve hizmetleri kapsamaktadır. Sosyal sermaye formunda ise faillerin sosyal yaşamlarında ilişki ağları oluşturarak elde ettikleri ilişki ağlarının toplamını ifade etmektedir. Simgesel sermaye de bu sermaye formlarına ek olarak faillerin alanlarda veya sosyal yaşamlarında iktidarın meşruiyetini kılmak amacıyla kullandıkları kaynaklardır. Bu sermayeler, birbiriyle ilişkilidir ve toplumsal uzamda sermayelerin dağılımı eşit değildir. Toplumsal uzamlarda gerçekleşen değişimler sonucunda bu sermaye formları biriktirebilir ya da birbirine dönüştürülebilmektedir (Bourdieu, 1986). Failer, sermayelerin bu özellikleri sayesinde farklı alanlarda habituslarıyla güç mücadelelerine girişebilmekte, toplumsal pratikler yeniden şekillenmektedir.

Pratik teorisinde pratik; habitus, alan ve sermaye nosyonlarının birleşiminden oluşmaktadır. Bu bağlamda pratik, yalnızca habitus alan veya sermayeye indirgenemez ve pratik bu üç nosyonun bir arada olmasıyla oluşmaktadır (Swartz, 2011, s. 198). Bu ilişkisellik, günümüzde dijitalleşmenin toplumsal yaşam üzerindeki etkileri düşünüldüğünde dijital sosyal ağların oluşumu konusunda yeni bir bağlam oluşturma imkânı sağlamaktadır. Dijital sosyal ağlar, sahip oldukları özellikler ile hem dijital sosyal ağlarda konumlanan faillerin eylemlerini hem de yapısal süreçleri açıklamaya yönelik bir tartışmanın kaynağı olarak görülebilmektedir.

DİJİTAL SOSYAL AĞLARI ÜRETMEK VE YENİDEN ÜRETMEK: YAPI-EYLEM ETKİLEŞİMİNDE DİJİTAL SOSYAL AĞLARIN KONUMU

Dijital Sosyal Ağlar ve Özellikleri

Dijital sosyal ağlar, günümüzde sosyal yaşamın vazgeçilmez bir parçası olarak varlığını devam ettiren internet temelli sosyalleşme ağlarıdır. Bu biçimde oluşturulmuş siteler, yarı biçimlendirilmiş bir formatta insanların bireysel bilgilerini yayınlamasına imkân tanımakta ve birbirinden farklı türde ilişkileri olan diğer üyelere bağlantıları kapsamaktadır (Finin vd. 2005, s. 418-419). İlk sosyal ağ sitesi 1997 yılında Stanley Milgram tarafından kurulmuş SixDegrees.com'dur ve bu sosyal ağ profil oluşturma, arkadaşlık listeleri oluşturma gibi birçok özelliğiyle 2000 yılına kadar kullanıcılara hizmet vermiştir (Boyd ve Ellison, 2008, s. 214). Dijital sosyal ağlar bahsedilen amaçların yanı sıra başka amaçlarla da kurulabilmektedir. İnternet teknolojisinin küresel anlamda tüm dünyaya yayılması, mobil cihaz teknolojilerinin gelişerek yaygınlık kazanması gibi birçok gelişme, dijital sosyal ağların yaygınlaşmasına önemli bir ivme kazandırmıştır. İletişim teknolojilerinin teknolojiye bağlı olarak gelişen dinamik yapısı, dijital sosyal ağların küresel bir fenomen olmasında oldukça etkili olmuş, bu ağların kullanım oranları gün geçtikçe artmıştır.

Dijital sosyal ağlar, kullanıcı odaklı bir form olarak içeriklerin üretimi ve etkileşim temelli sosyalleşme araçlarıdır. Kullanıcılar ağlarda profil oluşturduktan sonra çevrim içi ortamda yazı, müzik, video, fotoğraf olmak üzere birçok içeriği siteye yükleyebilir, bu içeriklerin listelerini oluşturabilirler (Nyland vd. 2007, s. 2). Kullanıcılar bu özellikler sayesinde çevrim içi ortamda süreli veya süresiz etkileşimler sonucunda kendi bireyselleştirilmiş ağlarını oluşturmaktadırlar. Zira bu ağların bireyselleşmesi, toplumsal bir varlık olan insanların sahip oldukları norm, tutum ve değerleri bu alana taşıması anlamına gelmektedir. Öyle ki gerçek yaşamda oluşturulan sosyal ağlar ile dijital alanda kurulan ağlar iç içe geçerek dijital sosyal ağların yapılaşmasını sağlamaktadır. Dijital sosyal ağlarda konumlanan her bir kullanıcı ya da kullanıcıların eylemlilik kapasitesi, gerçek ağlarla dijital ağlar arasında köprü kurularak dijital sosyal ağları yapılaştırılmasını ve adeta toplumun kendisini dijital sosyal ağlar biçiminde üretmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla sanal ağlar ile gerçek yaşamdaki ağlar arasında yakın bir ilişki söz konusudur (Castells, 2016, s. 12-13). Bu noktada, dijital sosyal ağların bireysellikten kolektivistliğe kadar toplumun bütün katmanlarını tekil veya çoğul temsil edebilecek sanal bir uzamı ifade ettiğini söylemek mümkündür. Dijital sosyal ağların özelliklerini bu noktadan hareketle “Kullanıcıların profilleri vasıtasıyla kendilerini ifade etme, arkadaş/takipçi edinme, gerçek dünyada var olan sosyal ilişkileri sanal ortamda yönetme, ilgi alanlarıyla aktiviteleri temel alarak yeni ilişkilerin oluşmasına imkân sağlama” (Zhang vd., 2010, s. 13) şeklinde tanımlanmaktadır.

İlgili alıntıda da belirtildiği üzere dijital sosyal ağların zaman ve mekândan bağımsız bir şekilde çeşitli motivasyonlarla kullanıldığı bilinmektedir. Günümüzde tanıdık veya başkalarıyla iletişim kurmanın, failerin ortak bir amaç doğrultusunda hareket edebilme kabiliyeti geliştirmesinin yanı sıra toplumsal yapılara içkin bir varlık olan insanların dijital bir kimliğe sahip olmasında dijital sosyal ağların kuşkusuz payı büyüktür. Bu ağlar, kullanıcıların eylemleriyle somutlaşarak toplumun ve failerin sosyo-zihinsel özelliklerini değiştirmekte/dönüştürmektedir.

Yapı-Eylem İkiliği Bağlamında Dijital Sosyal Ağlarda Yapılaşma

Failler, gündelik yaşam akışında karşılaşmalar, toplanmalar, rutin etkileşimler yoluyla bireysel niyetlerle toplumsal pratikler üreterek çeşitli sistemleri oluşturmaktadırlar. Bu toplumsal pratikler, failer ve toplumsal topluluklar arasında düzenlenmiş ilişkiler örüntüleri şeklinde 'sistemleşmektedir'. Sosyal yaşamda gerçekleşen etkileşimlerin bireysel ve kurumsal boyutları, yapının ikiliği çerçevesinde üretilmektedir. Giddens, etkileşimleri bütünleşme kavramı çerçevesinde kavramsallaştırarak sosyal bütünleşme ve sistem bütünleşmesi biçiminde bir ayrıma gitmektedir. Ona göre, yapısalcı ve işlevselci geleneklerin sosyal düzeni tek bir boyuta indirgeyen tanımları yerine yüz yüze etkileşim (sosyal bütünleşme) ile mekânsal anlamda aynı yerde bulunmayan insanlar arasındaki etkileşimleri (sistem bütünleşmesi) inceleyen ayrımlar ele alınmalıdır (Yıldırım, 1999, s. 36-37). Bu bütünleşmelerin temel niteliği, karşılıklılık ilkesiyle inşa edilmeleridir. Sosyal bütünleşme, bir arada bulunan failerin arasındaki karşılıklılığı belirtirken sistem bütünleşmesi gruplar veya topluluklar arasında zaman ve mekân boyunca genişleyen karşılıklılıktır (Giddens, 2005, s. 77). Karşılıklılık, yapının ikiliğini paradigmatik düzeyde üretmektedir. Diğer bir ifadeyle, toplumsal failerin gündelik etkileşim pratiklerinin yanı sıra daha geniş topluluk ya da gruplar arasında zaman ve mekân boyunca yayılan etkileşimleri hem bireysel etkileşimlerin hem de sosyal sistemleri oluşturan etkileşimlerin aracı ve sonucudur. Dolayısıyla yapının ikiliği biçiminde bütünleşme özelliği taşıyan sosyal bütünleşme ve sistem bütünleşmesi, sosyal etkileşim pratiklerini bütünlüğe bağlamaktadır (Giddens, 2000, s. 49).

Sosyal bütünleşme ve sistem bütünleşmesi, karşılıklılık ilkesinin işlevselliğiyle failer ve kurumlar arasında ağlar kurulmasını sağlar. Karşılıklılık, failerin toplumsal pratiklerinin belirli bir amaç ve fayda çerçevesinde bir araya gelmesidir. Modern dönemde örgütler ve kurumlar etrafında gelişen etkileşim süreçleri, bireysel ve kurumsal düzlemde iç içe geçmiş ağları meydana getirmiştir. Bireysel ve kurumsal anlamda failer, sistematik bir bütünlükte ortak etkileşim ve ilişkilere başvurarak ortak ağlar kurarlar. Bu ağlar, somut bir biçimde toplumsal yaşamda yer alan örgütlerde gerçekleşen failerin yüz yüze iletişim (sosyal bütünleşme) ile aynı zaman ve mekânda yer almayan failerin (sistem bütünleşme) etkileşimleriyle bütünlük bir yapı kurar. Bu bağlamda ağları oluşturan örgütler, birbirini tanıyan küçük bir grup ya da topluluktan oluşabileceği gibi kurumsal anlamda üniversiteler, dini kuruluşlar ve şirketler gibi daha büyük kuruluşlardan da oluşabilir (Giddens & Sutton, 2013, s. 844). Bu örgütlerde gerçekleşen etkileşimler, yapıları yeniden üretmektedir.

Örgütlerde pratikler üreten failerin hızlı ve kolay bir biçimde bağlantılar kurmalarını kolaylaştıran ağ toplumunda, ağlar aracılığıyla sosyal ilişkiler kurmak ve yatırım yapmak kolaylaşmıştır. Bu bağlamda ağlar, toplum ve sosyal ilişkilerin örgütlenmesiyle ilişkilidir (Castells, 2004, s. 114). Sosyal bir fail olarak ağlarda örgütlenmek isteyen her birey, bağlantılar elde ederek sahip oldukları yetkinlikleri genişletmek için bu ağlarda konumlanır. Faillerin bu ağlar aracılığıyla

hedeflerini gerçekleştirmesini ve etkilerini genişletmesini sağlayan toplumsal bilgi ve bağlantılar ise sosyal sermayedir (Giddens & Sutton, 2013, s. 875). Sosyal ağlarda konumlanan faillerin bağlantılar kurarak toplumsal ilişki biçimlerini değiştirerek hedefleri doğrultusunda hareket etmesi, sermayelerinin genişlemesini sağlamaktadır. Sosyal ağlarda etkileşimlerin artması ve sermayenin hızlı bir biçimde biriktirilmesi konusunda modernlik kavramı üzerinde duran Giddens, zaman ve mekân kavramlarını yapılaşma teorisi bağlamında modernlikle ilişkilendirerek tartışır. Giddens'in modernliği tanımlama çerçevesinde tartıştığı yapılaşma teorisinin modernizme dinamizm sağlayan üç özelliği zaman-uzam uzaklaşması, yerinden çıkarma ve düşünömselliktir (Ritzer, 2013, s. 552).

Zaman-uzam uzaklaşması, sosyal ağlarda toplumsal ilişki bağlantılarını ve yetkinliklerini zaman ve mekândan bağımsız bir şekilde genişletmeyi ifade etmektedir. Daha önce de belirttiği üzere sosyal sistemler, failer arasında zaman ve mekân boyunca sosyal pratikler biçiminde düzenlenen ilişkilerin üretimidir. Bu sistemler, günümüzde dijitalleşme sonucunda dijital sosyal ağlarda üretilmeye başlamıştır. Dijital sosyal ağlarda benzer eylem kalıplarını sergileyen her fail, zaman ve uzam bakımından birbirinden farklı yerler de bulunsalar da toplumsal ilişki örüntüleri kurarak sistemleri yeniden üretirler. Toplumu ve alt alanları bir sistem olarak düşündüğümüzde, dijital sosyal ağlarda failer ve topluluklar arasında organize edilebilen düzenli ve kalıcı ilişki ağları oluşturan sistemler üretilmektedir. Dijital sosyal ağlarda failerin gerçekleştirdiği sosyal bağlamdaki her eylem, yapılaşmaya imkân tanıyan dijital sosyal pratikleri oluşturur. Sosyal pratiklerin dijital bir nitelik taşıması, sosyal sistemler içerisine yerleşmiş olan kurumların yani dijital sosyal ağların, failerin sanal dünyadaki eylemleriyle somutluk kazandığını ifade eder. Bu bağlamda sosyal sistemler içerisindeki kurumlar olarak dijital sosyal ağlar, failerin ve sosyal bütünlüklerin karşılıklı etkileşimlerinin dijital alanda rutinleşmesinin ürünüdür denebilir.

Giddens'in yapılaşma teorisinin dijital sosyal ağların niteliklerini açıklama konusundaki potansiyeli, yapılar ve etkileşim süreçlerinin olanaklarıyla açıklanabilmektedir. Yapının unsurları olarak anlam, egemenlik ve meşrulaştırma kavramlarıyla etkileşimin iletişim, güç ve dayatma kavramları yapının ikiliğinin boyutlarıdır ve bu boyutlar sosyal yeniden üretim sürecinde ilişkisel işlevlere sahiptirler (Giddens, 2019). Yapının ikiliğinin bu boyutlarını dijital sosyal ağlarda gerçekleşen yapılaşmaya uyarlamak mümkündür. Bu durumu şu şekilde özetleyebiliriz: Dijital sosyal ağlarda iletişim kurmak isteyen failer, pratik bilinçlerinde yer alan bilgi stoklarındaki yığınlarında yer alan yorum şemalarına başvurarak anlam üretirler. Diğer taraftan failer, dijital sosyal ağlarda yer alan diğer faileri kontrol ederken ve onlar tarafından kontrol ederken egemen yapıları yeniden üretirler. Failer, dijital sosyal ağlarda başkalarının eylemlerini onaylarken ya da reddederken dijital sosyal ağların yerleşik normlarını kullanırlar ve bu yolla dijital sosyal ağları meşrulaştırarak yeniden üretirler.

Bu durumu bir örnekle detaylandırabiliriz: Facebook, Twitter, Instagram vb. dijital sosyal ağlarda kullanıcı olarak yer alan failer, bu ağlardaki elde edecekleri ilişki ağlarını ağın kendine özgü özelliklerini yeniden üreterek gerçekleştirmek zorundadırlar. Örneğin, Facebook'ta İSKİ emeklilerinin oluşturmuş oldukları topluluğun faaliyetleri buna örnek gösterilebilir. İSKİ'den emekli olduktan sonra dijital sosyal bir ağ olan Facebook'ta zaman ve mekândan bağımsız bir biçimde bir araya gelmiş olan bireyler, grubun kurallarına uymak durumundadır. Bu sosyal ağda yer alan her fail, çeşitli amaçlar için o ağın içerisine dahil olmaktadır. Kurumda çalışan eski arkadaşlarını bulmak, emekli olduktan sonra kurumda daha önce tanımadığı insanlarla ağ

üzerinden tanışarak arkadaşlık ilişkileri kurmak vb. gibi amaçlar buna örnek gösterilebilir. Bu amaçlar doğrultusunda ağda yer alan failler, grubun kuruluş amacı ve işlevlerine tabi bir biçimde pratikler üreterek ağlarda eylemlerde bulunurlar. Fotoğraf veya video paylaşmak, düşüncelerini ifade etmek, paylaşımları beğenmek gibi pratikler, dijital sosyal ağ olan Facebook'u yeniden üretmek demektir. Bu pratikler, sürekli bir biçimde ağda yer alan faillerin eylemleriyle Facebook'u yeniden üreterek yapıları meşrulaştırmaktadır. Dolayısıyla bir sosyal sistem olarak kurulan bu ağda gerçekleşen etkileşimler, orada bulunmayanların karşılıklı etkileşimlerini sağlamakta ve sosyal ve sistem bütünleşmesini birbirine bağlayan yapının ikiliği olarak gerçekte var olan sosyal etkileşimi sosyal sistemlerin yapısal özelliklerine bağlamaktadır. Böylece bu bütünleşme, bireysel etkileşimler ve sosyal kurumlar arasında karşılıklı yapılaşmasını sağlar. Bu anlamda dijital sosyal ağlarda gerçekleşen eylemler, bireysel etkileşimlerin hem aracı hem sonucudur.

Giddens'in yapılaşma teorisinde yapı ve eylem arasında kurduğu gerilimli ilişki, dijital sosyal ağların toplumsal faillerin eylemleriyle yapılaşmasını açıklasa da yapının tarihselliğini göz ardı eden bazı özelliklere sahiptir. Yapının ancak bilgili toplumsal faillerin eylemleriyle varlık kazanabilen kurallar ve kaynaklar olduğunu ileri süren Giddens (2020), toplumsal faillerin güce içkin varlıklar olarak toplumu değiştirebilme potansiyeline sahip olduklarını iddia eder. Faillerin yapılaşma teorisinde iradeci bir yaklaşımla bilgili failler olarak özne konumunda olsa da toplumsal sınıflar ve iktisadi kurum ya da kuruluşlar da aktör konumunda olabilmektedirler. Giddens, yapılaşma teorisinde toplumsal failleri toplumsal hayatın merkezine yerleştirirse de tarihsel süreçte ortaya çıkan ulus-devlet ve kapitalizm gibi güçler toplumsal faillerin eylemlerinde sınırlayıcı etkiye sahip gözükümleridir (Tucker, 1998, s. 6). Faillerin zaman ve mekân boyunca yayılan pratikleri yeniden üretici bir eyleycilikle meydana getirmesi, kolektiflik olarak üretilen güç farklılıklarını göz ardı etmektedir. Sosyal yapılar, bireyler tarafından tekil bir biçimde üretilebildiği gibi sosyal hareketler aracılığıyla da üretilmekte ve kurumsallaşmaktadır. İnternetin ortaya çıkışı ve yeni iletişim teknolojilerinin gelişimi ile ortaya çıkan dijital sosyal ağlar da toplumsal faillerin eylemleri üzerinde etkisi olan, toplumsal faillerin sahip oldukları kurallar ve kaynakları sınırlandırabilen ve sermayelerini metalaştıran kurumsallaşmış yapılar/alanlardır. Youtube, Facebook ve Twitter gibi günümüzde milyarlarca insanın aktif bir şekilde kullandıkları dijital sosyal ağlar, yapısal mekanizmalar olarak faillere kendi etkinliklerini üretme imkânı verse de bu ağlarda biriktirilen enformasyon ve sermaye biçimleri, kapitalizmin yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Dijital sosyal ağlar özgürlük ve demokratikleştirme olanakları konusunda faillere eyleyebilme imkânı verse de bu platformlar kapitalist düzen üzerine kurulu ticari yapılar. Faillerin iletişimsel eyleyciliği sonucunda ürettikleri dijital sosyal ağlar, faillerin aslında kendilerini edilgen ve ikincil bir konuma düşürdükleri ve ağların kısıtlayıcılığını kabullendikleri bir yapıyı düşündürmektedir. Diğer bir ifadeyle açıklayacak olursak Giddens'in faile atfettiği gücün pratik bilinç biçiminde sosyal ağlarda kullanımı ve faillerin aktif eyleyciliği nedeniyle, kurumsallaşmış yapı olan dijital sosyal ağlar kapitalist üretim sürecinin başat aktörü olmakta ve yine faillerin kendisi üzerinde sınırlayıcı olabilmektedir.

Habitus, Alan ve Sermayenin Kesişiminde Dijital Sosyal Ağlar

Bourdieu'nün pratik teorisi, "alet çantam" olarak nitelendirdiği habitus, alan ve sermaye kavramlarının ilişkiselliğine dayanan bir kuram olarak yapı-eylem çatışkısını aşmayı amaçlayan entegratif sosyal kuramdır. Toplumsal yapılarla zihinsel yapılar arasındaki ayırmadan yola çıkan

Bourdieu, toplumsal pratik ve sistemlerin üretim ve yeniden üretiminde habitus, alan ve sermaye kavramlarıyla sistematik bir yapı inşa etmeye çalışmıştır. Bu çaba; habitus, alan ve sermaye kavramlarıyla toplumsal yapıların çözülebilmesi ve çoklu sınıf yapılarının anlaşılmasında bizlere bir bakış açısı kazandırmaktadır (Kaplan & Yardımcıoğlu, 2018, s. 622). Bourdieu'nün pratik teorisinde yer alan bu kavramlar bir bütündür ve pratiklerin anlaşılmasında diyalektik bir ilişkiyi temsil etmektedirler.

Dijital sosyal ağların yapısı ve üretimi, Bourdieücü perspektifin kavramsal araçlarıyla açıklanabilme potansiyeli taşımaktadır. Dijital sosyal ağların üretimi, ağların nesnel düzenlilik ve sürekliliğinin yanı sıra failerin bireysel eğilim ve yatkınlıklarıyla gerçekleşmektedir. Dijital sosyal ağların sınırlı yapısı, failere görece özerk eylemler gerçekleştirilmesine olanak sağlar ancak bu eylemlilik durumu sınırsız bir eylem alanını ifade etmez. Dijital sosyal ağlar, kullanıcılarına veya bu ağları kuran kendi yöneticilerine dahi sonsuz bir çeşitlilik sağlasa da bu çeşitlilik belirli kurallara dahildir. Bu ağların kuralları statik olmamakla beraber içerisinde süreklilik ve değişkenliği de barındırır. Ağların bu özellikleri, toplumsal failerin sahip olduğu habitusla benzer özellikler taşımaktadır ve tarihsel olma özelliğiyle geçmiş ve gelecek arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Dijital sosyal ağlar, failerin sahip olduğu bireysel eğilimler ve yatkınlıkların yani habitusun somutlaştırdığı yapılar/alanlardır. Bu anlamda habitusun dijital sosyal ağlarda failerin görece özerk eylemleriyle somut/fiili bir düzen kazandıklarını söyleyebilmek mümkündür. Habitusun gerçek dünya deneyimlerimizde zihinde yer alan toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf gibi pek çok özellikler olduğu düşünüldüğünde, bu özelliklerin dijital sosyal ağlara aktarımı sonucunda gerçek-dijital, dijital-gerçek yaşam arasında geçiş sağlayan ve birbirini etkileyen tarihsel özelliği olan yapılar/alanlar oldukları görülmektedir. Habitusun bu formu, dijital habitus şeklinde tanımlanmaktadır (Papacharissi vd., 2013, s. 601-602). Failerin zihinsel kapasitelerinin ve düşünce tarzlarının eylemler yoluyla dijital sosyal ağlarda somutlaşması anlamına gelen dijital habitus, sosyal ağlarda failerin algılarını, beğenilerini, pratiklerini üreten bir sistemsel yapı/alandır. Bir iletişim formu biçiminde tasarlanan, üretilen dijital sosyal ağların; kullanıcıların katılımıyla değişen ve farklılaşan bir yapısı olduğunu bu bağlamda söylemek mümkündür (Dikkol, 2020, s. 173). Dolayısıyla bu ağlarda ortaya çıkan pratikler, ağın kendi verili ve sınırlı özelliklerinin yanı sıra failerin güce ve düşünömselliğe sahip bir biçimde bu alanları/yapıları üretme motivasyonuyla üretilmektedir.

Dijital sosyal ağlar, farklı habituslara sahip failerin belirli bir amaç ve motivasyona yönelik kar elde etmek istedikleri bir alan/yapıdır. Bourdieu'nün (2021) de belirttiği gibi habitus, toplumsal pratiklerin hafızasıdır ve dijital sosyal ağlar birer alan/yapı olarak failere belirli bir yönelim kazandırmaktadır. Failerin sahip oldukları habituslar, Bourdieu'nün sosyolojisinde olduğu gibi nitelendirebileceğimiz alanlarda üretici ve yeniden üretici konumundaki failerin mücadele etmelerini sağlar. Aile yaşantısı, giyim stilleri, beğeni anlayışı gibi habitusun yapılandırılmış özelliklerini taşıyan her bir fail, dijital sosyal ağlarda habitusun üretici ve yeniden üretici özellikleriyle habituslarını geliştirmeyi ve kendi değerlerini meşru kılmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda sosyal ağlarda konumlanan her bir fail, alanın kurallarını yıkmak için çeşitli stratejiler geliştirmektedir. Oyunun motivasyonunu sağlayan temel etmen ise sermayedir. Bu durum şu örnekle somutlaştırılabilir: Ailesinin durumu ekonomik ve kültürel sermaye bakımından oldukça düşük seviyede olan bir mimar, mesleki anlamda kendini geliştirmenin yanı sıra ekonomik, kültürel ve sosyal açıdan da sermayesini genişletmek istemektedir. Bu bağlamda dijital sosyal ağlarda mimarlık alanında ünlenmiş isimleri takip etmesi, onların paylaşımlarını beğenmesi,

yorum yazması ve paylaşımlarının altına çizdiği projeleri eklemesi sonucunda bu mimarların ilgisini çekebilir ve bu sayede çeşitli kazanımlar elde edebilmektedir. Mimar; ürettiği projeler aracılığıyla bireysel yaşantısında ekonomik koşullarını iyileştirmiş, tanışmış olduğu mimarlar aracılığıyla kültürel yaşamında canlılık yaratmış, sosyal ilişkileri aracılığıyla sosyal sermayesini de genişletmiştir. Dijital sosyal ağların özellikleri, belirlediği amaca yönelik hareket eden faillerin sahip oldukları habituslar aracılığıyla doxaların içselleştirilmesiyle fiili anlamda somutluk kazanmıştır. Dijital sosyal ağlar, toplumsallığın görünür kılındığı bir makro yapıdır ve bu makro düzeydeki yapı her ne kadar kendi kurallarına ve normatif yaptırımlara sahip olsa da faillerin/kullanıcıların mikro düzeydeki yatkinlıklarının sonucunda yapılaşmaktadır. Bu yapılaşmada kültürel, politik sosyal ve ekonomik faaliyet alanlarıyla ilgili stratejiler etkilidir (Bourdieu, 1990).

Faillerin dijital bir matris haritasını oluşturan sosyal ağlar, yapısal anlamda çeşitli yakınsak mimarilerden oluşmaktadır. Bu ağlar, faillerin sahip olduğu habitusu pratiğe dönüştürerek ağ bağlantılı yapılarını kamusal bir form kazanmasını sağlar (Papacharissi ve Easton, t.y). Kamusal bir forma dönüşen bu yapılar birer alan olarak habitusun işlendiği alanlardır. Ağ bağlantılı kamusal formları kuramsallaştıran Boyd (2010), bu ağların özelliklerini kalıcılık, tekrarlanabilirlik, ölçeklenebilirlik ve aranabilirlik olarak sınıflandırmıştır. Dijital sosyal ağların bu yapısal özelliklerini Bourdieücü perspektifle yorumladığımızda kalıcılık bu ağlarda içeriklerin otomatik kaydedilmesine ve arşive dönüştürülmesini ifade eder. Bu bağlamda faillerin sınıfsal habitusları, ağlar aracılığıyla faillerin pratiklerinin toplumsal hafızası konumuna gelmektedir. Tekrarlanabilirlik özelliği, sosyal ağların içerik paylaşabilme özelliğini ifade eden ve ağın kendi özelliği olarak kendini faillerin eylemleriyle yeniden üretmesi anlamına gelmektedir. Ölçeklenebilirlik özelliği ise ağlarda somutlaşan habitusun sermayelere bağlı olarak sınırlandırılması ve genişlemesidir. Aranabilirlik, ağların faillere sonsuz çeşitlilikte bilgi akışını sağlayan habitus ve alan özelliğidir. Bu bağlamda belirtilen özellikler, bireysel ağ bağlantılarının etkileşimiyle dinamik ve üretici bir mekanizmayı oluşturmaktadır. Etkileşimlerin temelini bilgi akışı oluşturmaktadır. Ağlarda bilgi akışı olmaması, ağların statik ve asosyal bir alan/yapı olmasına neden olmaktadır (Papacharissi, 2009). Böylece dijital sosyal ağlar, gerçek ve dijital yaşamın kesişiminde habitusun üretici ve yeniden üretici özelliklerinin faillerin eylemleriyle somutlaşması sonucunda dinamik bir sürecin toplumsal yansımaları olarak varlığını devam ettirmektedir.

Dijital sosyal ağların dijital habitus biçiminde somutluk kazanmasındaki temel koşul, etkileşimlerin gerçekleşmesidir. Dijital sosyal ağlarda konumlanan her bir fail, bilgi akışı sayesinde etkileşimler oluştururken dijital sosyal ağların iletişimsel ve etkileşimsel formlarını bu etkileşimler sonucunda oluşturmaktadırlar. Dijital sosyal ağlar, etkileşimsel ve iletişimsel formlar biçiminde yapılaşsa da toplumsal faillerin ekonomik sermayelerini biriktirme ve dönüştürme çabası, dijital sosyal ağların oluşumunda etkili olabilmektedir. Toplumsal failler, sahip oldukları sınıfsal habituslarıyla bilinç dışı bir düzenliliğe tâbi olarak dijital sosyal ağlarda gönüllü bir şekilde yer alırlar ve ağların kurallarını üreterek veya takip ederek ekonomik koşullarını iyileştirmeyi amaçlarlar. Ancak Bourdieu'nün kültürel ve simgesel sermayenin çıkış noktası olarak gördüğü ekonomik sermaye, faillerin kültürel ve simgesel sermayeler elde etmesi için çıkış noktası olsa da dijital sosyal ağlarda toplumsal failler eylemleriyle dijital sosyal ağların yapısını güçlendirmektedir. Zira, dijital sosyal ağlar bir alan/yapı olarak mücadele alanları olsa da bu ağlarda gerçekleşen bilgi akışı ve enformasyon üretimi ağların kapitalist yapısını yeniden ürettiği

gibi toplumsal faillerin ürettikleri emeklerinin metalaşmasına da neden olmaktadır. Öyle ki dijital sosyal ağlar, kapitalist üretim anlayışının failleri üretim konusunda teşvik edici yapıları/alanlarıdır. Dijital sosyal ağlar, merkeziyetsizliği faillere vadetmekte, onların özgürce içerik üretmelerini, yorum yapmalarını, ilişkiler kurmalarını teşvik ederek emeklerini kapitalist düzlemde ağlarda biriktirmekte ve kâra dönüştürmektedir. Nitekim çağdaş kapitalizmin üretim araçları olarak da nitelendirebileceğimiz dijital sosyal ağlar, küresel ölçekte şirketlerin uzantılarıdır ve faillerin eylemleriyle bu şirketler daha da büyümektedir. Dolayısıyla dijital habitus biçiminde yapılanan dijital sosyal ağlar, ekonomik kaynakların simgesel ve kültürel kaynaklara dönüştürülmesinde bir araç olsa da dijital ağlarda kamusallaşan toplumsal failer sömürüye açık hâle gelmektedir. Bu bağlamda faillerin yaratıcı pratikleri, yaratıcı birikim stratejisi olarak sömürülmektedir (Fuchs, 2015). Bu çerçevede Bourdieu'nün ekonomik sermaye kavramsallaştırması, dijital sosyal ağların üretiminde faillerin yeniden üretici özelliklerini ifade eden mücadele kartları olarak tanımlansa da bu ağlarda gerçekleşen ekonomik sermayeyi genişletme temelli mücadeleler kapitalizmin dijital bir nitelik kazanmasına sebep olmaktadır. Bourdieu'nün sermaye tanımlaması, sınıfsal özelliklere sahip bireylerin dijital ortamlarda dijital habitusları üretmeleri konusunda yeterli altyapıya sahiptir ancak kurumsallaşmış yapılar olarak dijital sosyal ağların toplumsal failerin maddi olmayan emeklerinin biriktirildiği birer yapı/alan olduğu konusunda gerekli nosyonlara sahip değildir.

SONUÇ

Giddens'in yapılaşma teorisi ve Bourdieu'nün pratik teorisi, dijital sosyal ağların yapı-üretimi ve yeniden üretiminde yapıya ya da eyleme öncelik vermeden yapı ve eylemin ilişkisel bir biçimde ele alınmasına imkân veren kavramsal postülatlara sahiptir. Bu kavramsal araçlar, dijital sosyal ağların oluşumu ve üretiminde benzer özellikler taşımaktadır. Giddens'in yapı kavramıyla Bourdieu'nün habitus kavramı, birbiriyle ilişkilendirilebilecek özellikleri barındırmaktadırlar. Giddens'in yapı tanımlaması, faillerin sahip oldukları kuralları ve kaynakları ifade etmektedir. Dijital sosyal ağlar da bu bağlamda faillere içkin kuralları ve kaynakları olan yapılardır. Bu ağlar, faillerin zihinlerinde yer alan bilgi stoklarının pratikler aracılığıyla mevcudiyet kazanmasıyla üretilmekte ve yeniden üretilmektedir. Üretim ve yeniden üretimi sağlayan yegâne şey, pratik bilinçtir. Failler tarafından kuralların ve kaynakların kullanımıyla inşa edilen sosyal ağlar, faillerin hem mümkün kıldığı hem de faillerin kendisini kısıtladığı bir sosyalleşme aracıdır. Diğer taraftan Bourdieu'nün habitus, alan ve sermaye kavramları da dijital sosyal ağların oluşumunu anlamamızda kılavuz özellikler taşımaktadır. Dijital sosyal ağlar, yapılandırıcı özelliğiyle faillerin sınırlı eylem ve pratiklerine işlerlik kazanırken, aynı zamanda faillerin gerçek yaşamda sahip oldukları bireysel eğilimler ve yaratabilme gücünü ifade eden habituslarıyla dijital sosyal ağları üretmekte ve yeniden üretmektedir. Dijital sosyal ağlar, faillerin içinde yaşadıkları koşulları içeren sınıfsal özelliklere sahip birer yapıdır. Bu yapılar, faillerin zihinlerinde yer alan algı şemaları ile toplumsal yapıları birleştirerek kendi kendini de yeniden üretmektedir.

Dijital sosyal ağlar, insan iletişiminin sonucu olarak ortaya çıkmıştır ve bu ağların güçlü etkisi medyanın aracı bir konumda olduğunu göstermektedir. Sosyal bir varlık olan insan, bireysel ve kolektif ağlar kurarak dijital yaşamın birer öznesi haline gelmiştir. Dijital sosyal ağları oluşturan ve yapılaştıran insanın kendisi değil, eylemleridir. Dolayısıyla toplumsal bir yapıların fiili bir biçimde somutlaştığı dijital sosyal ağlar, insanların toplumsal olarak eyleyebilme isteği ve

gücüyle varlık kazanmaktadır. Dijital sosyal ağlar salt teknik özellikleri bulunan ve bu özellikleriyle kullanıcılarına kolaylık sağlayan ağlar değil, kullanıcıların beceri, bilgi ve düşünümsel yönlerinin toplamını da içeren bir alandır. Dijital sosyal ağlar, bu özellikleriyle bireysel eylemlerin hem aracı hem de sonucu olarak failerin bilinçli/yarı bilinçli pratiklerinin bir yansıması olarak görülebilir. Dijital sosyal ağlar, bu bakımdan gerçek ve dijital dünyanın birleşiminde insan eylemlerinin sonucu üretilen ve yeniden üretilen, sosyal yaşamın her iki yönünü de etkileyebilen ağlardır. Ağların bu ilişkisel yapısı, yeni medya çalışmalarında insanların sahip olduğu sınıfsal özelliklerin sosyal teori düzleminde incelenmesini sağlayarak sosyoloji ve iletişim bilimlerinde disiplinler arası çalışmaların da yapılabilmesini mümkün kılmaktadır.

KAYNAKÇA

Aktaş, C. (2014). QR kodlar ve iletişim teknolojisinin hibritleşmesi. Kalkedon Yayınları.

Alver, F. (2007). Gazeteciliğin kuramsal temelleri. Beta Yayınları.

Binark M., & Bayraktutan G. (2011). Dijital oyun kültürü haritasında oyuncular: Dijital oyuncuların habitusları ve kariyer Türevleri. A. T. Aydemir (Ed.). Katılımın "e-hali": Gençlerin sanal alemi. Alternatif Bilişim.

Bourdieu, P. (1977). Outline of theory of practice. Cambridge University Press.

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. J. Richardson (Ed.), Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education (s. 241-258.). Greenwood.

Bourdieu, P. (1990). In other words: Essays towards a reflexive sociology. Polity Press.

Bourdieu, P. (1999). Sanatın kuralları: Yazınsal alanın oluşumu ve yapısı. (N. Kâmil Sevil, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

Bourdieu, P. (2012). Bir otoanaliz için taslak. Bağlam Yayınları.

Bourdieu, P. (2015). Pratik nedenler. Hil Yayınları.

Bourdieu, P. (2016a). Devlet üzerine: college de France dersleri (1989-1992). (A. Sümer, Çev.). İletişim Yayınları.

Bourdieu, P. (2016b). Seçilmiş metinler, (L. Ünsaldı, Çev.). Heretik Yayıncılık.

Bourdieu, P. (2016c). Sosyoloji meseleleri. (F. Öztürk, B. Uçar, M. Gültekin, & A. Sümer, Çev.). Heretik Yayıncılık.

Bourdieu, P. (2021). Genel sosyoloji collége de France dersleri (1981-1983). (Z. Emirosmanoğlu, Çev.). İletişim Yayınları.

Bourdieu, P., & Wacquant, L. (1989). For a socio-analysis of intellectuals: on "homo academicus", an interview with Pierre Bourdieu, *Berkeley Journal of Sociology*, (34), 1-29.

Bourdieu, P., & Wacquant, L. (2014). Düşünümsel bir antropoloji için cevaplar. (N. Ökten, Çev.). İletişim Yayınları.

Bourdieu, P. (1997). Toplum bilim sorunlar. (I. Ergüven, Çev.). İstanbul: Kesit Yayıncılık.

Boyd, D. (2010). Social network sites as networked publics: affordances, dynamics, and implications, identity, community, and culture on social network sites (s. 39-58). Routledge.

Boyd, Danah M.; & Ellison, Nicole B. (2008). Social network sites: definition, history and scholarship, *journal of computer-mediated communication*, 13(1),210-230.

Calhoun, C. (2007). Bourdieu sosyolojisinin ana hatları (G. Çeğin, Çev.) Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi. İletişim Yayınları.

Castells, M. (2004). Küresel kuşatma karşısında insan, Ağda küreselleşme, kimlik ve toplum-Calhoun, Lyon ve Touraine'e cevap! (Ss. 107-139). *Ufuk Kitap*.

Castells, M. (2016). İletişim gücü. (E. Kılıç, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cruickshank, J. (2003). Realism and sociology: anti-foundationalism, ontology and social research. (Ü. Tatlıcan, Çev.). Routledge.

Dikkol, S. (2020). Sosyal medya alanına Bourdieucü bir yaklaşım: Facebook üzerine bir inceleme, *Erciyes İletişim Dergisi* 7(1), 169-187. DOI: 10.17680/erciyesiletisim.621243.

Esgin, A. (2004). Anthony Giddens 'ta sosyolojik teorinin merkezi problemlerinin yeniden temellendirilmesi. [Yayınlanmış Doktora Tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi.

Finin, T., Ding, L., Zhou, L., & Joshi A. (2005). Social networking on the semantic web, *The Learning Organization*, 12 (5), 418-435.

Fuchs, C. (2015). Dijital emek ve Karl Marx. (T. Kalaycı, & S. Oğuz, Çev.) Ankara: NotaBene.

Giddens, A. (1999). Toplumun kuruluşu. Yapılaşma kuramının ana hatları. (H. Özel, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Giddens, A. (2000). Tarihsel materyalizmin çağdaş eleştirisi. (Ü. Tatlıcan, Çev.). Paradigma Yayınları.

Giddens, A. (2003). Sosyolojik yöntemin yeni kuralları. Yorumcu sosyolojinin pozitif eleştirisi. (Ü. Tatlıcan, & B. Balkız, Çev.). Paradigma Yayıncılık.

Giddens, A. (2005). Sosyal teorinin temel problemleri. Sosyal analizde eylem, yapı ve ilişki (Ü. Tatlıcan, Çev.). Paradigma Yayıncılık.

Giddens, A. (2019). Modernite ve bireysel kimlik: geç modern çağda benlik ve toplum (Ü. Tatlıcan, Çev.). Say Yayınları.

Giddens, A. (2020). Toplumun İnşası Yapılaşma Teorisinin Ana Hatları. (Ü. Tatlıcan, Çev.). Sentez Yayınları.

Giddens, A., & Pierson C. (2001). Modernliği anlamlandırmak, Anthony Giddens'la söyleşiler (S. Uyrkulak, & M. Sağlam, Çev.). Alfa Yayınları.

Giddens, A., & Sutton, Phillip W. (2013). Sosyoloji. Kırmızı Yayınları.

Grenfell, M. (2008). Pierre Bourdieu: Key concepts. Routledge.

Güzel, E. (2016). Dijital kültür ve çevrimiçi sosyal ağlarda rekabetin aktörü: Dijital habitus. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 4 (1), 82-103.

Harker, R., Mahar, C., & Wilkes, C. (1990). An introduction to the work of Pierre Bourdieu, the practice of theory. Palgrave Macmillan.

Hilgers, M., & Mangez, E. (2015). Bourdieu's theory of social fields concepts and applications. Routledge Taylor & Francis Group.

Jourdain, A., & Naulin, S. (2016). Pierre Bourdieu'nün kuramı ve sosyolojik kullanımları. (Ö. Ellitez, Çev.). İletişim Yayınları.

Kaplan, M., & Yardımcıoğlu, M. (2018). Alan, habitus ve sermaye kavramları ile Pierre Bourdieu. SSS Journal, 4(14), 614-623.

Kaspersen, L. B. (2000). Anthony Giddens: An introduction to a social theorist, (Ü. Tatlıcan, Çev.), Blackwell London.

Layder, D. (2006). Sosyal teoriye giriş (Ü. Tatlıcan, Çev.). Küre Yayınları.

Leledakis, K. (2000). Toplum ve bilinçdışı toplumsal teori ve toplumsalın bilinçdışı boyutu. (A. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Marx, K. (2010). Louis Bonaparte'ın on sekiz brumaire'i (T. Bora, Çev.). İletişim Yayınları.

Mouzelis, N. (2010). Katılımcı-toplumsal bütün sorunu: Parsons, Bourdieu, Giddens. Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi. İletişim Yayınları.

Nyland R., Marvez R., & Beck J. (2007). Myspace: social networking or social isolation? The AEJMC Midwinter Conference, Global Digital Statistics Report, ABD, 1-20. <http://olivierblanchard.net/resource-2014-global-digital-statistics-report/>.

Papacharissi, Z. (2009). The virtual geographies of social networks: A comparative analysis of Facebook, LinkedIn and a small world. *New Media & Society*, 11 (1-2), 199-220.

Papacharissi, Z., & Easton E. (t.y). In the habitus of the new stucture, agency and the social media habitus.

Papacharissi, Z., Thomas S., & Tarleton G. (2013). Culture digitally: habitus of the new, *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 57 (4), 596-607. http://zizi.people.uic.edu/Site/Research_files/HabitusoftheNewZPTSTG.pdf.

Peillon, M. (1998). Bourdieu’s field and the sociology of welfare. *Journal of Social Policy*, 27(2): 213–29.

Postonee, M., Lipuma, E., & Calhoun, C. (1993). Bourdieu: Critical perspectives. The Universty of Chicago Press.

Ritzer, G. (2013). *Sosyoloji kuramları* (H. Hülür, Çev.). De Ki Basım Yayın.

Schutz, A. (2018). *Fenomenoloji ve toplumsal ilişkiler*. (A. Akan & S. Kesikoğlu, Çev.). Heretik Yayınları.

Swartz, D. (2011). *Kültür ve iktidar: Pierre Bourdieu’nün sosyolojisi*. (E. Gen, Çev.). İletişim Yayınları.

Tatlıcan, Ü., & Çeğin, G. (2014). Bourdieu ve Giddens: Habitus veya yapının ikiliği. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, & Ü. Tatlıcan (Ed.), *Ocak ve Zanaat* (s. 303-369). İletişim Yayınları.

Thompson, E. (1994). *Teorinin sefaleti*. (A. Fethi Yıldırım, Çev.). Alan Yayıncılık.

Thorpe, C. (2015). İlişkisel bir sosyolojik paradigma uygulamak için eleştirel stratejiler: Bourdieu ve vahşi sosyolojik teorik mücadeleler. C. Powell ve F. Depelteau (Ed.), (Ö. Akkaya, Çev.), *İlişkisel Sosyoloji* (s. 167-192). Phoenix Yayınevi.

Tucker, K. (1998). *Anthony Giddens and modern social theory* (Ü. Tatlıcan, Çev.). Sage Publications.

Turner, Jonathan H. (1991). *The structure of sociological theory*. Wadsworth Publishing Company.

Wacquant, L. (2016). A concise genalogy and anatomy of habitus. *Sociological reviews*, Sage Journals, 64, (1), 64-72.

Wallace, Ruth A., & Wolf, A. (2012). *Çağdaş sosyoloji kuramları: klasik geleneğin genişletilmesi*. (M. R. Ayas, & L. Elburuz, Çev.). Doğu Batı Yayınları.

Yıldırım, E. (1999). Anthony Giddens ve yapılanma teorisi, *Bilgi*, (1), 25-44.

Zhang, C., Sun, J., Zhu, X., & Fang, Y. (2010). Privacy and security for online social networks: challenges and opportunities. *IEEE Network*, 24(4), 13-18.

